

TRADICIJSKA DUHOVNOST U BRŠTANOVU I GORNJEM VINOVOU

Mandarić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:032994>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TRADICIJSKA DUHOVNOST U BRŠTANOVU I GORNJEM
VINOVOU**

ANA MANDARIĆ

SPLIT, 2021.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

TRADICIJSKA DUHOVNOST U BRŠTANOVU I GORNJEM VINOVOU

Studentica:

Ana Mandarić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2021. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Predaje.....	2
2.1. Povijesne predaje.....	2
2.1.1. Pogibija Nakića svatova	2
3. Običaji, obredi i ophodi uz blagdane	3
3.1. Advent	4
3.1.1. Sveta Barbara.....	5
3.1.2. Sveti Nikola (Nikolinje)	6
3.1.3. Sveta Lucija	8
3.1.4. Badnjak.....	9
3.2. Božić.....	10
3.2.1. Božićni Umac	13
3.3. Sveti Stjepan Prvomučnik	14
3.4. Sveti Ivan evanđelist	15
3.5. Nevina dječica	15
3.6. Stara godina (Silvestrovo).....	16
3.7. Nova godina	18
3.8. Sveta Tri Kralja	20
3.9. Poklade	22
3.10. Korizma	23
3.11. Veliki tjedan	23
3.11.1. Cvjetnica	24
3.11.2. Veliki četvrtak.....	24
3.11.3. Veliki petak.....	25
3.11.4. Velika subota	26
3.12. Uskrs.....	28
3.13. Sveti Juraj	29
3.14. Sveti Marko Evanđelist	30
3.15. Spasovo.....	30
3.16. Duhovi	31
3.17. Tijelovo.....	32

3.18.	Sveti Antun Padovanski.....	32
3.19.	Sveti Ivan Krstitelj.....	33
3.20.	Velika Gospa	34
3.21.	Svi sveti i Dušni dan.....	34
4.	Molitve.....	36
5.	Usmenoknjiževne mikrostrukture.....	37
5.1.	Zagonetke	37
5.2.	Poslovice iz Brštanova	38
6.	Ojkalice.....	40
7.	Nekadašnji i sadašnji život	44
7.1.	U samoći Zagore	45
7.2.	Majka.....	46
7.3.	Kućica na selu	47
7.4.	Seljaci	48
7.5.	Cure	49
7.6.	Momci	51
7.7.	Seoski život	52
7.8.	Moje selo	54
7.9.	Siromaštvo.....	56
7.10.	Bogatstvo	57
7.11.	Priroda	58
7.12.	Narodne igre	59
7.12.1.	Dječje igre.....	60
7.12.2.	Igra prstenka, vitice, kajiša po redu	60
7.12.3.	Tradicionalna igra kamena sa ramena.....	61
7.13.	Bikijada.....	61
7.14.	Boćanje ili igra balota.....	62
7.15.	Naši sportaši	63
7.16.	Antroponimi u Brštanovu	64
7.17.	Takav je život	64
8.	Rječnik.....	66
9.	Zaključak	70

Izvori	71
Popis kazivača	71
Literatura.....	71

1. Uvod

Usmena književnost vrsta je kazivanih ili pjevanih tradicijski uobličениh tekstova u živoj izvedbi ili u zapisu. Od romantizma s nazivom narodna književnost (češće poezija) podrazumijeva arhaične oblike usmenih tradicija.

Hrvatsku usmenu književnost (bajke, pripovijetke, predaje, legende i druge prozne oblike; obredne i dramske dijaloge; epske i lirske pjesme, balade i romance; poslovice, zagonetke i druge usmene žanrove) određuju duboko prepletene povijesne veze. U njoj se dodiruju i prepleću različite tradicije, mediteranske, srednjoeuropske, panonske, balkanske, te otud izviru distinktivna svojstva i posebnost. Ona se ipak ne može omeđiti samo tim elementima, kao ni odrediti prema obično nesigurnu podrijetlu pojedinih tekstova.

Specifično hrvatskom čini ju jezik (s trima narječjima: čakavskim, kajkavskim i štokavskim) na kojem su ju pripovjedači ili pjevači slušali, čitali, zapamtili i potom dalje prenosili. Koliko je škrt krški krajolik Dalmatinske zagore, toliko je bogata kulturna baština koju je iznjedrila.

Ovaj diplomski rad započinje povijesnom predajom s područja sela Vinova Gornjeg. Potom slijede običaji, obredi, ophodi vezani uz blagdane te molitve.

Usmene i pučke pjesme pjevaju o izvornosti seoske duše u oazi Dalmatinske zagore, te niz običaja koji su popraćeni pjesmama koje iščitavaju osobnu bol i radost te žarku i nesebičnu tugu za suvremenim čovjekom.

Potom slijede ojkalice sa područja Vinova Gornjeg i BiH, a pjeva se i o preživljavanju, napuštenom zavičaju te tradicionalnim igrama. Navedeni niz običaja završava nadijevanjem nadimaka, molitvama, zagonetkama te poslovicama.

Potom je riječ o nekadašnjem i sadašnjem životu. Taj život krasi solidarnost, uzajamno pomaganje, druženje i u dobru i u zlu.

U završnom dijelu diplomskoga nalazi se rječnik u kojem su objašnjene pojedine riječi koje su korištene u diplomskom.

Kazivači tradicijskih običaja su: Mara Mandarić i Josip Mandarić s područja Dalmatinske zagore te Nada Šolić i Jure Šolić iz Brštanova i Svodne¹ (BiH).

¹ Svodna je mjesto kod nekadašnjega Bosanskog novog, danas Novi grad.

2. Predaje

„Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja.“²
Legende su zasebna vrsta usmenih priča koje imaju vjerski karakter. I u njihov sadržaj se vjeruje. Akteri legendi su Isus Krist, Bogorodica Marija, sveci, svetice, mučenici i mučenice.³

Prema Marku Dragiću, predaje dijelimo na povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života.⁴

2.1. Povijesne predaje

Književnouslymena vrsta povijesne predaje može se shvatiti kao literarizirana povijest ili kao usmena povijest. Istinitost povijesne predaje utvrđuje se u poredbi s arhivističkim izvorima koje ima u pozadini. Povijesne predaje pjevaju o povijesnim događajima i osobama. Povijesne predaje čuvaju spomen na događaje koji su se odvijali u bližoj ili daljoj povijesti, utječući pritom na daljnji povijesni tijek u određenoj sredini ili ostavljajući trag na narod, materijalnu ili nematerijalnu kulturu, tradiciju i običaje. Upravo zbog toga se u pravilu kazuju kao kronikati, rjeđe kao fabulati.⁵

2.1.1. Pogibija Nakića svatova

Bosansko Kraljevstvo pokoreno je koncem svibnja 1463. godine. Ubrzo je pokoren i veliki dio Hrvatska, a 1529. godine Osmanlije su došle pod Beč. Ubrzo nakon pada Bosanskoga Kraljevstva pojavili su se uskoci i hajduci. Uskoci su bježali na teritorij pod mletačkom vlašću i uskakali na okupiran teritorij i tako Osmanlijama zadavali udarce. Najpoznatiji su uskoci: Ivo Senjanin, Tadija Senjanin, Stojan Janković, vitezovi Nakići, vitezovi Vučkovići i dr. hajduci

² Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 269.

³ Isto, 262.

⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 272-273.

⁵ O tome više: Dragić, Marko *Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine*, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.

su ostali na teritoriju pod osmanskom vlašću i djelovali samostalno. Četiri su kategorije hajduka: turski hajduci razbojnici, hajduci osvetnici među kojima su bili i muslimanski hajduci osvetnici koji su se borili protiv Osmanlija. Među hajducima je bilo i onih koji su činili strašna zlodjela. Do naših dana pripovijeda se o ubojstvu 230 svatova Stipana Nakića. Ubojstvo je počinio hajduk Nikola Maleta koji je volio Anđu Bailovu. Bilo je to oko 1730. godine.⁶

Ovdje pod Mosećom vazda je bilo veselja, no i tuge... A najveća tuga je bila ispričat će vinovska starost kad je hajduk Maleta sa svojom družinom pobio trista svatova Stipana Nakića. Zbog mlade u koju je bio zaljubljen i hajduk Maleta i Stipan Nakić. No, mlada nevjesta Ružica, nije htjela Maletu već Stipana pa je Maleta dočekaao svatove i sve ih pobio, njih tri stotine. Onda je mlada Ružica zamolila svoga vjenčanoga kuma da je ubije kako je Maleta ne bi ljubio. Tako je i bilo, i eno gore ispod crkve Sv. Marka grobova i križa.

„Još u prošlomu viku tu je pobijeno trista svatova Stipana Nakića, a pobija ih je harambaša Maleta sa družinom od trideset ajduka pokraj Vijanjca - "žive vode" nedaleko od crkve Sv. Marka zbog mlade u koju je bija zaljubljen i ajduk Maleta i Stipan Nakić. Ružica, mlada nevista, nije tila Maletu, već Stipana i njizi tri stotine Maleta je sačeka i pobija, a mlada je zamolila svoga vinčanoga kuma da je ubije, kako je Maleta ne bi ljubija. Grobovi, kameni spomenici, živa predaja i epska pjesma ostali su kao uspomena na ovaj događaj. Eno i danas gori grobova i križa.”⁷

Kazivačica mladu naziva imenom Ružica. No, radi se o Anđi Bailovoj iz Livna, a tragedija se dogodila u prvoj polovici 18. stoljeća a ne u 19. stoljeću kako to navodi kazivačica.

3. Običaji, obredi i ophodi uz blagdane

Najstarije su civilizacije njegovale i pokoljenjima prenosile svoju duhovnost. Na značaj duhovne baštine ukazivali su starozavjetni pisci. Poticajno je učenje svetoga Pavla, navedeno kao moto ovoga rada. Do naših dana sačuvani višetisućljetni usmeno-književni primjeri svih

⁶ O tome više: Dragić, Marko *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.

⁷ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

vrsta, kao i običaji, ophodi i obredi. Ti su primjeri kroz minula vremena modificirani i kristijanizirani, ali se u njima opažaju i motivi iz drevnih mnogobožaćkih vremena.

U razvijenom svijetu se posebna pozornost posvećuje proučavanju nematerijalne kulturne baštine (sve usmenoknjiževne vrste, običaji, obredi, tradicijski obrti, folklor, dijalekti, toponimi), koja je prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine ključni segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi.

Nekoliko dana prije Božića, najviše djeca ali i stariji imali su običaj bršljanom i drugim zelenilom okriti sve kuće, štale, staje i „pojete“. U hrvatskoj katoličkoj duhovnosti bršljan je sveta biljka, jer se po predaji, Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom, a sama biljka simbolizira smrt i besmrtnost.⁸

U Dalmatinskoj zagori posebno se slave blagdani Svetog Andrije (30. studenoga), Svetog Nikole (6. prosinca) i Svete Lucije (13. prosinca). Sveti Nikola je rođen u četvrtom stoljeću u Maloj Aziji. O njegovom životu postoji nekoliko legenda i predaja, a jedna od njih govori kako je sv. Nikola jednom siromašnom plemiću pribavio miraz za kćeri tako da mu je tri noći kroz prozor ubacivao vrećicu sa zlatnicima. Otuda dolazi tradicija potajnog stavljanja darova u čizme dobroj djeci, a šiba zločestoj djeci. Budući da je blagdan sv. Nikole blizu Božića, poklon triju vrećica sa zlatnicima se uspoređuje sa poklonima koje su tri mudraca donijela Isusu i tako se legenda o svetome Nikoli potpuno uklopila u božićni ugođaj. Sv. Nikola je također zaštitnik pomoraca i male djece. Za ovaj blagdan je karakteristično da sv. Nikola sa krampusom koji nosi šibe, ide od kuće do kuće i dijeli darove dobroj, a kažnjava zločestu djecu.⁹

3.1. Advent

Slavljenje adventa potječe iz 4. stoljeća. Nedjelja koja je najbliža svetkovini Sv. Andrije prva je nedjelja adventa. Ponedjeljkom iza toga dana u crkvi počinju zornice. Te svete mise započinju obično u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Zora simbolizira Kristov dolazak. Podrijetlo je riječi advent od lat. riječi *adventus*, *-us*, *m.* što znači dolazak, dohod, početak. Došašće karakterizira pokora i priprava te radosno iščekivanje Gospodinova dolaska. Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije (30. studenoga) prva je

⁸ Dragić, Marko, Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu, Godišnjak Titius, 3 (3), Filozofski fakultet u Splitu, 2010., str. 125

⁹ Dragić, Marko, Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 419.

nedjelja Adventa (Došašća). Četiri su nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. To razdoblje karakteriziraju post, pobožnost, molitve, mise (osobito zornice) te opća duhovna i tjelesna priprava za doček najradosnijega kršćanskoga blagdana, Božića. U adventu se nisu smjele održavati svadbe i veselja.¹⁰

3.1.1. Sveta Barbara

Sveta Barbara iznimno je štovana svetica u zapadnoj i istočnoj Crkvi. Štuju je i protestanti. Jedna je od četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji. Sv. Barbara jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je: od nagle i nepripravne smrti; rudara; radnika koji obavljaju radove opasne po život; od groma; od požara; od groznice. Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika i dr. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi božićno vrijeme u širem smislu je od sv. Barbare do Nove godine. Prema predaji, sv. Barbara rođena je koncem osamdesetih godina 3. stoljeća u Nikomediji u Maloj Aziji (današnjem Izmiru). U literaturi se navodi da je sv. Barbara živjela u 3. stoljeću i da je mučeničku smrt podnijela oko 306. godine. Svi izvori navode da je mučena za vrijeme cara Maksimijana. Barbarin otac Dioskur odrubio je glavu svojoj kćerki. Grom ga je udario i pretvorio u pepeo. Crkve, kapele, oltari, kipovi, slike, toponimi, krematonimi, sanktonimi, fitonimi i antroponimi zorno svjedoče kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. Raznovrsni su običaji, obredi, ophodi i divinacije vezani uz kult sv. Barbare. Običaj sijanja pšenice drevnoga je pretkršćanskoga podrijetla. Po rastu božićne pšenice stavljene u tanjuriće ili zdjelice na Barbarinje proricalo se u urodu nastupajuće godine. Pšenica, naime, simbolizira kruh, a kruh simbolizira tijelo Kristovo. Zelenoj božićnoj pšenici pripisuju se i apotropejski karakter.¹¹

Na taj dan 'ilo se i pilo,

Čestitalo i častilo

I Bogu molilo;

To je tako davno,

U Vinovu bilo.

¹⁰ Isto, str. 415.

¹¹ Dragić, Marko. Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., 142-162.

*Sad, samo Tonći svoje koze pazi,
Više puta s njima na Umac izlazi.
Na kamenu ravnom,
Daje kozan soli
I sam tako pokoji
Očenaš izmoli.
Na pšenicu se zaboravljalo nije,
U Vinovu se od davna lije.*

3.1.2. Sveti Nikola (Nikolinje)

U Dalmatinskoj zagori posebno se slave blagdani Svetog Andrije (30. studenoga), Svetog Nikole (6. prosinca) i Svete Lucije (13. prosinca). Sveti Nikola je rođen u četvrtom stoljeću u Maloj Aziji. O njegovom životu postoji nekoliko legenda i predaja, a jedna od njih govori kako je sv. Nikola jednom siromašnom plemiću pribavio miraz za kćeri tako da mu je tri noći kroz prozor ubacivao vrećicu sa zlatnicima. Otuda dolazi tradicija potajnog stavljanja darova u čizme dobroj djeci, a šiba zločestoj djeci. Budući da je blagdan sv. Nikole blizu Božića, poklon triju vrećica sa zlatnicima se uspoređuje sa poklonima koje su tri mudraca donijela Isusu i tako se legenda o svetome Nikoli potpuno uklopila u božićni ugođaj. Sv. Nikola je također zaštitnik pomoraca i male djece. Za ovaj blagdan je karakteristično da sv. Nikola sa krampusom koji nosi šibe, ide od kuće do kuće i dijeli darove dobroj, a kažnjava zločestu djecu. Sveti Nikola rođen je u Patari u pokrajini Lyciji u Maloj Aziji, a njegov život prate legende još od njegova rođenja.¹²

Roditelji su mu bili bogati kršćani, a dugo nisu imali djece. Kad im se rodio sin dali su mu ime po stricu Nikoli koji je bio biskup u Myri, današnjem gradu Demreu u Turskoj. Dok je Nikola bio mali roditelji su mu umrli. Kada su mu umrli roditelji, Nikola je razdijelio sav svoj imetak sirotinji. Nakon školovanja Nikolu je zaredio njegov stric, nadbiskup u Myri. Očekivalo se da će Nikola naslijediti strica biskupa, ali se Nikola odlučio otići u Palestinu i nastaviti samački život. Kada je u Myri umro biskup, nasljednik Nikolina strica, Nikola se vratio iz Palestine u Myru. Svećenstvo je odlučilo za biskupa izabrati onoga tko ujutro prvi uđe u crkvu.

¹² Dragić, Marko. *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., str. 6.

U rano jutro Nikola je pošao u crkvu na molitvu i tako je izabran je za biskupa u Myri. Sudjelovao je na Nicejskom saboru 325. godine.¹³

Sveti Nikola je zaštitnik djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih. Blagdan Svetoga Nikole u tradicijskoj kulturi Hrvata karakteriziraju: darivanje djece, Nikolinjski ophodi - obilaženje osobe prerusene u svetog Nikolu u biskupskom ornatu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima, šibom i slično, da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu. Hrvati, također, organiziraju slavlja i procesije u čast Svetog Nikole.¹⁴

Dan uoči Svetog Nikole, zaštitnika putnika i mornara – 6. prosinca – darivalo se djecu. Tako Sveti Nikola ide u biskupskom ornatu s palicom u ruci, a njegov pratilac je davao s lancem i oružjem. Oni idu od kuće i kuće te obilaze djecu koja bi na prozore stavljala svoje čizmice i dobroj djeci bi donosio darove i slatkiše, a onima koji su bili „zločesti” i neposlušni, dobivali bi šibe. Djeca su se veselila tom danu kao što potvrđuje i pjesma koju su djeca pjevala uoči blagdana Svetog Nikole:

*Dobri sv. Nikola
ti darivaš dicu,
dar za mene stavi
u jednu čizmicu.
Ja sam mala djevojčica,
čizmica je mala,
da me pitaš – što najviše volim,
ja bi kazat znala:
„Popni se visoko
gori na vri br'jega
i donesi čizmicu
jednu punu snijega.
Ali, nema potrebe
da se vele mučiš,*

¹³ Isto, str. 7.

¹⁴ Isto, str. 5.

*donesi mi ono
što ti odlučiš.”¹⁵*

3.1.3. Sveta Lucija

Blagdan sv. Lucije obilježava se 13. prosinca, a dugo je prisutan u hrvatskoj narodnoj tradiciji. Hrvati je od milja nazivaju i sveta Luca.¹⁶ Lucija ime baštini od latinske riječi *lux*, što znači ‘svjetlo, sjaj, jasnoća’, a u daljnjem smislu znači ‘oko’, ‘život’.¹⁷ Sv. Lucija rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji. Život sv. Lucije isprepleten je raznim legendama, ali svetica je svojim mučeništvom dokazala uistinu čvrstu vjeru u Boga. Prva legenda je da ju je otac nekom bogatom mladiću obećao za ženu dok je bila djevojčica. Ubrzo nakon toga otac je umro, a majka Eutihija teško se razboljela te je Lucija nagovorila da posjete grob sv. Agate. Kada je sv. Lucija posjetila grob, sv. Agata joj se ukazala i rekla da će joj majka ozdraviti, ali da će ona proći kroz velike patnje. Mučeničkom smrću u rodnom mjestu 303. godine posvjedočila je Kristovu vjeru za vrijeme Dioklecijanova progonstva kršćana.¹⁸

Prema jednoj od legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju te se nikako nije mogao smiriti. Bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zanesen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom. Naime, blagdan sv. Lucije posljednji je dan kada se u tanjur stavlja pšenica za božićnu svijeću. Ta će pšenica do Badnjega dana izrasti i služiti će kao božićni ures ili će se u nju staviti božićne svijeće. U hrvatskoj kršćanskoj kulturi sv. Lucija se često povezuje s očima, vidom i ručnim radom.¹⁹

Blagdan sv. Luce duboko je ukorijenjen u hrvatskim narodnim običajima, pa tako i u Brštanovu priča moj djed Jure Šolić:

„Na blagdan sv. Luce u Brštanovu bija je običaj sijanje pšenice. Uvik se govorilo u selu da ako pšenica bude gušća da će bit bolja godina. Susid Ante i ja smo uvik zapisivali vrime od Lucije do Božića tih dvanaest dana pa smo nagađali kakvo će vrime bit

¹⁵ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić. Baka je pjesmu posvetila svojoj unučici Luciji.

¹⁶ Dragić, Marko (2008): Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata. Crkva u svijetu, str. 426.

¹⁷ Dragić, Helena. Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenika. Croaticaet Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., str. 244.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Dragić, Marko (2008): Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata. Crkva u svijetu, str. 426.

*sljedeće godine. Ako je prvi Lucijin dan bude kišan i olujan, takav će bit cili prvi misec (siječanj)."*²⁰

3.1.4. Badnjak

Moja baka Mara tako svjedoči o ispunjenim adventskim večerima u ozračju iščekivanja rođenja Isusa Krista koja su ispunjavala zimske blagdanske dane. Njena pčelinja marljivost završavala bi kasno u noć, a priprema je izgledala ovako:

*„Božić bez jaslica nije moga proć. Moj ih je pokojni muž zdrvin sklapa, malo je ko kupova. Ukrašavali bi ambijent listovima, korama drveta i slamon iz staje. Božićno drvce bi se večer prije Božića unosilo u kuću i ukrašavalo. Moja susida Ivka Gotovac bi svake godine jasllice izrađivala od kartona i sve figurice koje bi poslagala u njih bile su napravljene od kartonskih kutija.”*²¹

*Rodija se Isus
na noćasnjju noć,
anđeo navi'stio
da će Isus doć.
Rodija se Isus,
tad na nebu visoko
ukaza se znak,
zasvjetlilo svjetlo,
raziđe se mrak
Ditić leži u stolici
kao siromah.
Oko njega stado
tu živi ukrasi,
poslao Otac,
da on ljude spasi.
Osvjetljena štalica,
radosna je Djevica,
Majka Kristova.*

²⁰ Zapisala sam 2021 godine. Kazala mi je moja baka Nada Šolić.

²¹ Zapisala sam 2021 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

*Radostan je Josip
što je uspjeh moga,
izvršiti zapovijed
Oca Nebeskoga.
A tri Kralja pođoše
kad su čuli glas,
da se Isus rodija,
da otkupi nas.
Za zvjezdan su pošli
i našli su štalu,
dar donijeli Ditetu,
Nebeskomu kralju.
Anđeli mu pjevaju,
ljudi se mole;
privedi nas Isuse,
u Kraljevstvo Tvoje.*

3.2. Božić

Božić u narodu označava početak nove godine. Božiću se raduju i mladi i stari, i bogati i siromašni. Nakon polnoćke rodbina susjedi i prijatelji se božićaju ili mirobože. Za obiteljskim ručkom pale se božićne svijeće koje su postavljene u pšenicu posijanu u zdjelu na Dan sv. Lucije. Tradicionalna je hrvatska katolička čestitka *Na dobro vam došo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a odgovara se *I s tobom Bog dao zajedno*. Darivanje je, također, stara narodna tradicija. Osim crvene jabuke, darivalo bi se i novcem, odjećom, obućom, hranom, posebice one najpotrebitije.²² Božićna svijeća je redoviti i najčešći znak Božića u svim hrvatskim selima i gradovima. Ona je imala veliku ulogu u obrednim radnjama i vjeronanjima vezanim uz Badnjak i Božić. Često se božićna svijeća postavlja u posudu napunjenu žitom, a ponegdje se postavlja usred božićnog kruha, odnosno kolača. Pridaje joj se magična moć pa je povezana s proricanjima i vjeronanjima koja potvrđuju i najnoviji zapisi s terena.²³

²² Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 142

²³ Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, str. 8

Od ostalih božićnih običaja svakako se ne smije zaboraviti običaj postavljanja jaslica i slame ispod bora. U pučkom vjerovanju do danas se održalo mišljenje da se slama prostire po kući za Božić zato što se Isus rodio na slami.²⁴ Ukrašavanje zelenilom također je jedno od važnijih obilježja božićnog razdoblja. Njegova prisutnost objašnjava se nastojanjima da se u neplodno doba godine naglasi životna snaga koju nosi u sebi, te da se ona prenese na okolinu. Kao i u nekim drugim godišnjim običajima, u božićno vrijeme prisutna je i apotropejska uloga zelenila kojom ono odbija zle sile.²⁵

Za vrijeme djetinjstva moje majke, Božić je bio dan kad su svi ukućani bili siti – što tjelesno, što duhovno. Na taj dan se postilo, ali i dosta prije Božića jer nije baš bilo hrane u izobilju. Na Badnjak baka i djeda bi išli po borić u šumu kojeg bi potom kitili iako nisu imali mnogo ukrasa ni kuglica. Baka je posebno voljela stavljati ukrase izvezene šarenim nitima i posute perlicama jer su simbolizirale radost i donosile Božji blagoslov u dom. Ispod bora bi se nalazile maštovito izrađene jaslice sa potočićem i slamom koju bi stavljali na pod. Baka je redovito stavljala posvećenu svijeću kako bi nam još više dočarala i približila taj najbajkovitiji dan u godini.

„Božić mi je uvijek bio najposebniji dan u godini i jedva sam ga čekala. Svake godine, na taj dan, kuća bi bila prepuna. Iako mi je muž radio u Francuskoj, svake godine na Božić bi došao doma kako bi u toplini doma proslavio taj Sveti dan. Blagovali smo zajedno uz svijeću koja bi plamtjela na našem stolu i pjevali bismo božićne pjesme koje bi tokom godine zapisivali i potom ih čitali na Badnji dan. To je bilo nešto predivno i neopisivo i dan danas kad se toga sjetim, bio je poseban taj naš, naizgled mali, a tako velik raj jer nam je urezao nezaboravna sjećanja koja su bila dio naše prošlosti, sjećamo ih se danas, a ostat će zauvijek prisutna u nama, a ovo su neke od pjesama koje smo uobičavali pjevati za Božić u vrijeme obiteljskog ručka, a i za vrijeme Božićnog bdijenja u crkvi”²⁶

U svim je božićnim pjesmama iznimno snažan lirski efekt. U tim pjesmama ogleda se veselje jer se rodio Spasitelj i Otkupitelj svijeta:

Rodija se Isus

²⁴ Isto, str. 11.

²⁵ Isto, str. 12.

²⁶ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

*na noćasnju noć,
anđeo navi'stio
da će Isus doć.
Rodija se Isus,
tad na nebu visoko
ukaza se znak,
zasvjetlilo svjetlo,
raziđe se mrak
Ditić leži u stolici
kao siromah.
Oko njega stado
ti živi ukrasi,
poslao Otac,
da on ljude spasi.
Osvjetljena štalica,
radosna je Djevica,
Majka Kristova.
Radostan je Josip
što je uspjeh moga,
izvršiti zapovijed
Oca Nebeskoga.
A tri Kralja pođoše
kad su čuli glas,
da se Isus rodija,
da otkupi nas.
Za zvjezdama su pošli
i našli su štalu
dar donijeli Ditetu,
Nebeskomu Kralju.
Anđeli mu pjevaju,
a ljudi se mole;
privedi nas Isuse,*

*u Kraljevstvo Tvoje.*²⁷

3.2.1. Božićni Umac

Ovo je pjesma koju je moja baka Nada Šolić zapisala i sačuvala sve do danas, a pjeva o ustaljenim običajima za vrijeme Božića koja su se njegovala generacijama pa tako ostala zapamćena u narodu. Baka Nada dala joj je naslov *Božićni Umac*:

*Kad vidite naslov
taj Božićni Umac
možda ćete pomisliti
to je neki glumac.
Produžite dalje,
čitajte odreda,
odakle mu tako ime
i kako izgleda?
Sami ćete reći:
„Pa to je legenda.”
Na Božić bi primija
sve pastire sela,
i tada bi počela
zabava vesela.
Pivalo se, sviralo,
'ilo se i pilo,
čestitalo, častilo
i Bogu molilo;
to je tako davno,
u Brštanovu bilo.
Sad, samo Tonći,
svoje koze pazi,
više puta s njima
na Umac izlazi.*

²⁷ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

*Na kamenu ravnom,
daje kozan soli
i sam tako pokoji
Očenaš izmoli.
Sam Bog znade, odkad
Umac tamo stoji
i kada ga priroda
od kamena skroji.
Ci'lo selo i šire
svojin okon prati,
e, da može ispričati
sve ono što pamti.²⁸*

3.3. Sveti Stjepan Prvomučenic

Sv. Stjepan prvomučenik rođen je u Jeruzalemu početkom 1. stoljeća. Bio je arhiđakon i jedan od najuspješnijih propovjednika. Prvi je kršćanski mučenik. Nakon Kristova Uzašašća apostoli su ustanovili sedmoricu đakona. Prvi među njima bio je sv. Stjepan. Lažno je optužen da je govorio protiv Mojsija. Kad je izveden pred velikoga poganskog svećenika, Stjepan je odgovorio znamenitom besjedom. To je razjarilo svjetinu koja ga je izgurala izvan zidina Damaska i kamenovala ga. Dostojanstveno podnoseći mučeništvo Stjepan je molio „Gospodine Isuse, primi duh moj!” Potom se bacio na koljena i povikao: „Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh!” Tada je usnio. Nakon raspeća Isusa Krista bilo je to prvo mučeništvo kojim je posvjedočena vjera u Isusa Krista. Štovanje sv. Stjepana prvomučenika seže u 4. stoljeće. Na području današnje Hrvatske rano se proširio kult sv. Stjepana prvomučenika o čemu svjedoče starokršćanske crkve posvećene tome svecu. Sv. Stjepan prvomučenik višestruki je zaštitnik.²⁹

Blagdan sv. Stjepana prvomučenika od 380. godine štuje se drugi dan Božića. Blagdan i spomendan narod naziva: Stjepanovo, Stipanovo, Stipanja, Stipanje, Stjepanje, Stipandan, Stipandan Božićni, Stepandan, Stipajdan, Štefanje, Šćepandan i sl. Kako bi se razlikovao od spomendana 3. kolovoza blagdan 26. prosinca naziva i Stjepandan božićni. Sv. Stjepan

²⁸ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

²⁹ Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, *Ethnologica Dalmatica* 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 38.

zaštitnik je Bečke nadbiskupije i Bečke katedrale. Zaštitnik je konja, timaritelja, kočijaša, bačvara, podrumara, zidara, tesara, klesara, tkalaca i krojača. Vjernici se molitvama preporučuju sv. Stjepanu prvomučeniku protiv glavobolje, bolova, kamenca mjehura i žučnoga kamenca, protiv opsjednutosti i za laganu smrt.³⁰

Sveti Stipan se u Vinovu redovito slavija. Imali smo jednog susida Stipu Ivića koji je svake godine radija feštu kod sebe. Iza mise pivale su se gange i jelo se na veliko. Na ručku bi bila cila obitelj i rodbina i niko nije smija falit. Iza ručka plesalo bi se na guvnu do kasno u noć. E, da je vratit vrime...³¹

3.4. Sveti Ivan evanđelist

U Vinovu Gornjem, poslije mise čestitalo se, pjevala se ganga, bećarac, igralo se u kolu po Vijanjcu. Obitelj koja bi imala Ivana u kući, slavila bi do kasno, a posebno bi na taj dan onaj kome bi bio imendan častio ostale. Prije se častilo hranom i pićem, a danas se umjesto hranom, dariva novcem.

Muškarci su bacali kamena s ramena, igralo bi se na balote. Stariji bi se skupili u kolo i pjevale bi se ojkalice:

*Župo moja podno Vinova,
sveti Ivan čuva ti domova.³²*

3.5. Nevina dječica

Treći dan od Božića blagdan je Nevina dječica. Na taj dan djeca su obilazila kuće i pozdravljala ukućane riječima: “Na zdravlje vam došla nevina dica”, a domaćice su ih darivale kolačima, jabukama, orasima, lješnjacima. Majke bi na taj dan išibale svoju dječicu kako bi se prisjećala onoga dana kada je Herod poubijao svu djecu misleći da će među njima ubiti i Isusa.³³

³⁰ Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 45.

³¹ Zapisala sam 2021 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

³² Zapisala sam 2021. godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

³³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 147.

3.6. Stara godina (Silvestrovo)

Sv. Silvestar slavi se 31. prosinca. Ovaj svetac se rodio u Rimu i bio je trideset treći papa. „Etimologiju njegova imena možemo tumačiti na tri načina: 1. kao složenicu *sile* ili *sol* kao svjetlo i *terra* kao zemlja, dakle svjetlo na zemlji; 2. Silvestar (*silvas* + *trahens*) – „divlje muškarce“ teško je obratio vjeri; 3. Silvestar- zelen, koji je oslobođen svih požuda i pun granja među nebeskim stablima“. ³⁴

Silvestar je bio sin Juste, a učitelj mu je bio svećenik Cyrinus koji je učinio mnogo dobrih djela. Jednog dana u kuću mu je došao Timotej, kojeg nitko nije primio jer je propovijedao kršćansku vjeru. Vladar Takvinije je zapovjedio da se Silvestra žrtvuje idolima pa mu je on rekao da će iste noći umrijeti mučnom smrću. Silvestar je utamničen, a Tarkvinije je otišao na večeru i tada mu se kost od ribe zaglavila u grlu te je on umro. Svetac se izbavio iz zatvora, a narod ga je jako zavolio. Bio je jako milostiv, činio je dobra djela, pomagao je udovicama i siročadi te je postio svaki petak i subotu. Kada je umro rimski biskup Miltijad, narod je Silvestra izabrao za biskupa. Uspostavio je post srijedom, petkom subotom, a četvrtak je posvetio kao nedjelju. Sveti Silvestar je postao rimskim biskupom 314. godine za vrijeme cara Konstantina I. Velikoga o čijem su krštenju sačuvane mnoge legende. ³⁵

Prema legendi car Konstantin je zapovjedio da se pobiju svi kršćani te se Silvestar sa svojim činovnicima sakrio u planinu. Bog je cara kaznio teškom bolešću zbog njegove okrutnosti te su mu liječnici preporučili da ubije tri tisuće male djece kako bi u kadi imao vruću krv koja će ga izliječiti. Kada je Konstantin došao na mjesto gdje su ga trebali okupati, tamo su bile majke koje su oplakivale svoju djecu. Kada ih je Konstantin vidio kako plaču rekao je da će se svakome tko ubije dijete odrubiti glava i poslao djecu i majke kući. Shvatio je da njegovo zdravlje nije vrijedno toliko života te se vratio u svoju palaču. Iduće večeri u snu su mu se ukazali sv. Petar i sv. Pavao te su mu rekli da pošalje svoje sluge u planinu i da pronađu sv. Silvestra te mu poruče da ga krsti i tako će biti izliječen. Kada je Silvestar vidio careve vojnike mislio je da ga dolaze zarobiti te je rekao svojim činovnicima da trebaju imati čvrstu vjeru i pristati na mučeništvo u ime kršćanstva, ali oni su mu rekli da car želi razgovarati s njim. Konstantin mu je ispričao svoj san te je otišao u crkvu svetog Petra, ispovjedio sve grijehe

³⁴ Dragić, Marko *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 305.

³⁵ Isto, str. 305.

i desetinu posjeda darovao Crkvi. Konstantinova majka Helena ga je pohvalila što je prihvatio kršćanstvo. On joj je rekao da povede sa sobom dvanaest najvećih židovskih mudraca, a njima će biti suprotstavljeni sv. Silvestar i njegovi službenici. Židov po imenu Zambry je usmrtio bika ne rekavši mu ni jednu riječ na uho. Silvestar je rekao da je da je veća vrlina oživjeti bika. Na to mu je Židov odgovorio da ako u ime Isusa Krista oživi bika, svi će prijeći na kršćanstvo. Silvestar se pomolio i oživio bika te su se kraljica i sudci obratili na kršćanstvo.³⁶

Prema drugoj legendi u Rimu je postojao zmaj koji je svaki dan svojim dahom ubijao mnogo ljudi. Car je zamolio Silvestra za pomoć i on je počeo moliti. U snu mu se javio sveti Petar i rekao mu da ode do zmaja i reče ove riječi: „Naš Gospodin Isus Krist koji je rođen od Djevice Marije, razapet, pokopan i uskrsnuo, a sada sjedi s desne strane Ocu, koji će suditi žive i mrtve.“ Silvestar se spustio u jamu gdje je bio zmaj, izgovorio te riječi i spasio Rim od zmajevog otrova. Nakon toga se mnogo ljudi obratilo na kršćanstvo, a car Konstantin je u znak zahvalnosti kao sluga vodio konja na kojemu je sjedio Silvestar. Car se također preselio u Konstantinopol i priznao da je vladavina crkve važnija od vladavine cara. Također je naredio da se u cijelom carstvu štuje Isus Krist kao jedini pravi Bog, a Milanskim ediktom 313. godine kršćanstvo je postalo slobodna vjera. 321. godine Konstantinovim ediktom se počela svetkovati nedjelja.³⁷

Prema jednoj legendi Konstantin je za vrijeme bitke vidio Krista sa zastavom na kojoj je pisalo "In hoc signo vinces" (U ovom ćeš znaku pobijediti.) Nakon toga je postao kršćanin, a ta poruka ga je vodila kroz život.³⁸

Relikvije svetoga Silvestra se čuvaju u Rimu u crkvi koja nosi svečevo ime. Sveti Silvestar je zaštitnik od gube. Također je zaštitnik stoke i stočne hrane.

Svetac se obično prikazuje u papinskoj odori, s tijarom i biskupskim štapom, a u ruci nosi knjigu. Ponekad se kraj njegovih nogu pojavljuje bik, a ponekad se na slikama pojavljuje i zmaj što znači da je slomio poganstvo u Rimskom Carstvu.³⁹ Sveti Silvestar mnogo je štovan u Hrvatskoj. Mnogo je crkvi posvećeno ovome svecu, a na dan sv. Silvestra održava se mnogo

³⁶ Isto, str. 307.

³⁷ Dragić, Marko Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 308.

³⁸ Isto, str. 309.

³⁹ Isto, str. 306.

obreda i ophoda. Taj dan se škrope ukućani, životinje, kuća, štale i zahvaljuje se Bogu na svemu dobrome prošle godine. Ljudi taj dan mole i za uspješnu nadolazeću godinu.⁴⁰

Početak dvadesetog stoljeća u Poljicima bi zahvaljivali Bogu što su dočekali kraj godine. Ujutro se išlo na misu, a navečer je bio blagoslov i procesija oko crkve. Tu večer se slavilo u čast stare godine i za sreću u novoj godini. Ako se netko loše ponašao u staroj godini ili činio neko loše djelo, tada mu je bilo vrijeme da prestane i da sve loše ostavi u staroj godini.⁴¹

3.7. Nova godina

Do druge polovice dvadesetoga stoljeća Nova godina se nije dočekivala, jedino bi mladi zajedno čekali Novu godinu jer su im jedino taj dan roditelji dopuštali da ostanu duže izvan kuće. Danas se Nova godina čeka u gradovima, na trgovima, u kafićima, u restoranima i u krugu obitelji. Kada otkuca ponoć, danas svugdje se pali vatromet i u tome se može vidjeti apotropejski značaj do čeka Nove godine. Praznovjerni je običaj da se taj dan nosi neki crveni odjevni predmet, najčešće rublje, a točno u ponoć u zatvorenim prostorijama se skače sa stolica u želji da nova godina bude uspješnija od stare. U novčanike se stavlja novac u nadi za većim bogatstvom u novoj godini. U ponoć svi čestitaju Novu godinu, a za osobu koja nam prva čestita, smatra se da će nam biti vrlo bitna cijelu sljedeću godinu. Svi ti običaji nose u sebi apotropejski karakter.⁴²

„Bilo je uobičajeno da žena kuva. Uvik bi bila jedna glavna i odgovorna za to, a ako bi imala desetak čeljadi onda bi pomagale i druge neviste, koja bi trevila. Kuvalo bi se na komaštran, kominu, bakračin. Kad bi bila velika obitelj najveći lonac nađeš za 15-20 ljudi. Nije bilo manistre, kuvalo bi se slanica, a najviše ošuljaj ječima i pomišaj slanog gra i slanine. Pura je bila svaki dan za ručak. Pura od ljutoga mlika od koza i krava pa bi pravili sira i mlika. Bilo je mlika kakvoga oš'. Kad bi neko pomaga, drugi bi začinja od masla pa bi začinja puru. Sve su to ženske radile. Od skorupi bi uvik bilo masla. Pa izmeti mlika pa uno meće na pijat kad ga pritopi napravi talog i s onin šta pritopi meće se cilu zimu. Ako nemaš vatre, odeš u susjede pitaš. Ujutra bi otiša u susida i uzela glavicu pa bi vatre naložija.“⁴³

⁴⁰ Isto, str. 304.

⁴¹ Isto, str. 311.

⁴² Isto, str. 321.

⁴³ Zapisala sam 2021. godine. Kazao mi je djed Jure Šolić.

Prvi je prvoga, Godina Nova.

Kako brzo prođoše

i noći i dani,

što je bilo jučer

to je sada lani.

Svima neka bude, puno zdravlja sreće,

izobilja svega

neka donese Nova

i da nam se ispune

želje naši snova.

Da budemo složni,

da ne bude svađe,

da živimo pošteno

i da nema krađe.

Neka stara ova

ili nova Vlada,

da čoviku posa'

koji mu pripada.

Da on svojom plaćom

može dobro proći,

bolesnim i nemoćnim

tribamo pomoći.

*Možda je došlo vrime,
da se cure udaju,
momci da se žene.
Neka se dica rađaju
to je srića velika,
da Hrvatska ima
više stanovnika.
Još ću nešto ovom,
dodati na kraju,
svi ti ljudi znani,
svi nama tribaju.
Neka ova godina,
ne bude ko lani,
da se naše boga'stvo,
ne izvozi vani.⁴⁴*

3.8. Sveta Tri Kralja

Sv. tri kralja Hrvati tradicionalno slave kao iznimno veliki blagdan. Sveta tri kralja (Bogojavljenje ili Vodokršće) je blagdan kojim završavaju božićni blagdani. Ovaj blagdan se nekada zvao i *Tri mudraca s istoka*. Naime, zvijezda je trima mudracima Gašparu, Baltazaru i Melkioru navijestila Isusovo rođenje. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Mudraci, koji su rodom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, su pratili zvijezdu koja ih je vodila do Isusa. Krenuli su iz tri različita smjera te su se sastali pred Jeruzalemom. Isusu su donijeli tamjan, zlato i mirisnu pomast. Prema Matejevom

⁴⁴ Zapisala sam 2021. godine. Kazala mi je moja baka Nada Šolić.

evanđelju mnogi su s Istoka vidjeli zvijezdu te su došli u Jeruzalem raspitati se gdje se rodio novorođeni kralj da se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje te je poslao tri mudraca da provjere gdje se novi kralj rodio, da mu se i on m pokloni. Kada su kraljevi krenuli prema Isusu pojavila se zvijezda, ali je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je kraljeve odvela do Isusa i oni su mu se poklonili i darovali zlato, tamjan i smirnu. Nakon toga su u snu od Boga dobili poruke da se ne vraćaju Herodu te su se drugim putem vratili u svoju zemlju.⁴⁵

Slama se iz kuće iznosila treći dan Božića ili na Sveta tri kralja i stavljala na grane voćki i maslina i vjerovalo se da će ih se tako zaštititi od bolesti te da će polje bogato uroditi.⁴⁶

Badnjak, koji se u kuću unio na Badnji dan, na ovaj blagdan bi izgorio. Na blagdan Sveta tri kralja iznosi se ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. i služi kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod.⁴⁷

Taj dan se iz kuće iznosi bor i to znači da su božićni blagdani završili. Za Hrvate je Sveta tri kralja veliki blagdan. Na taj dan se posvećuje sveta voda u crkvi ili pred crkvom. Na blagdan Sveta tri kralja ili dan prije samog blagdana u kuću bi dolazio svećenik sa ministrantima da blagoslovi kuću i ukućane. Prije bi svećenik prije nego što bi ušao u kuću na vrata kredom napisao G+M+B (početna slova imena tri mudraca), a danas na vrata lijepi naljepnicu sa slikom tri mudraca na kojima također piše isto što bi svećenik kredom pisao na vrata.⁴⁸

„Na Sveta Tri Kralja skidalo bi se božićno drvce, a mi u selu bi palili panj badnjaka. U crkvi je na taj blagdan bija običaj napunit boce blagoslovljenon vodon i nosit svojih kućama. Dikad bi stari i ja popili malo te vode, al' prije toga bi se prikrstili i pomolili. Onda bi poškopili svaki dija kuće.”⁴⁹

⁴⁵ Dragić, Marko *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 97.

⁴⁶ Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 166.

⁴⁷ Dragić, Marko *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 109.

⁴⁸ Dragić, Marko *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 108

⁴⁹ Zapisala sam 2021 godine. Kazao mi je moj djed Jure Šolić.

3.9. Poklade

Sveta tri kralja (obilježavaju se 6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana. Od 7. siječnja do Čiste srijede slijedi razdoblje poklada. Pokladni običaji i događaji traju tri dana: nedjelju, ponedjeljak i utorak (pred Pepelnicu). Prije toga slijedile su velike pripreme. Ta tri dana se častilo i jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike ili Završne poklade. U Muću u Zagori običavalo se reći: „Od Poklada do Uskrsa nema mrsa!“ i „Čista srida čisti criva.“ Utorak od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je dan poklada.⁵⁰

Poklade počinju nakon blagdana Sveta tri kralja, a traju sve do Čiste srijede. Najvažniji pokladni običaji i ophodi traju nedjelju, ponedjeljak i utorak prije Čiste srijede. Ta tri dana su ljudi mnogo jeli i častili se, jer Čista srijeda označava početak korizme, a u tom razdoblju je većina ljudi postilo. „Te dane narod zove Velike poklade ili Završne poklade.“⁵¹

Ljudi se maskiraju još od pretkršćanskih vremena. Mladi su se prije maškarakli tako da bi išarali lice ili stavili krpu na njega da ih nitko ne prepozna, muški bi se obukli u ženske, a ženske u muške. Tako bi išli po susjedstvu i kupili darove od susjeda. Većinom bi im darovali suho meso i jaja. Nedjeljom bi se maskirala djeca, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji. Glavni ophodi maškara bi se odvijali u pokladni utorak. Ljudi su nosili strašne maske te su proizvodili buku, galamu, pjevali su i plesali, a time su htjeli otjerati demone od domova i štala. Ti obredi su apotropejskog karaktera.⁵²

Kada je riječ o mačkarama u Zagori, glavni protagonisti svih mačkara bili su tzv. did i baba. U Sutini i Neoriću početkom zime skupilo bi se nekoliko momka koji bi bili određeni za barjaktara ili djevera. Išli bi od sela do sela kako bi odabrali jablan (barjak). Kada bi odabrali pogodan jablan, ponovno bi se skupilo desetak momaka koji bi ga usjekli i odnijeli. Potom bi se s njega gulile duge grane i kora. Odnijeli bi ga na tavan i tu bi se sušio sve do mačkara da postane lakši za nošenje. Kroz stablo bi se probila rupa u visini od jednog metra i zatim u nju utisnulo drvo – klin za rukohvat i naslon na rame.⁵³ Na Pokladnu nedjelju u središtu svakoga sela oko 11 sati okupljale su se mačkare. Taj sastav činili su: did, babe, vezir, barjaktar, jenge,

⁵⁰ Dragić, Marko (2007): Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina* str. 372.

⁵¹ Dragić, Marko, Velike poklade u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), 8, Zadar, 2012., str. 156.

⁵² Isto, str. 158.

⁵³ Isto, str. 158.

neviste, diverovi i cigani. Nekada bi i svećenici dolazili u to vrijeme i blagoslovlili mačkarae. Did je vođa mačkara, on je najiskusniji i najstariji čovjek, ima velike povlastice, pa čak i pravo da izbací one mačkare koje su neposlušne ili se neprikladno ponašaju. Obučen je u ovčji kaput, ima šešir te zvona oko struka.⁵⁴

„U Planjanima kod Unešića, u pokladno veselje ili u "mačkare" išli su jedino muškarci. Nezaobilazno središte povorke uvijek su bili mlada i mladoženja – "baba" i "did". Uz njih su putovali barjaktar, torbonoša koji je u svoje torbe skupljao "darovštinu" i ostali koji su se nazivali pjevačima, a bili bi obučeni, najčešće, u narodne nošnje.“⁵⁵

3.10. Korizma

Korizma obuhvaća četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak. Kršćani se pripremaju za slavljenje Uskrsa molitvom, postom, slušanjem i čitanjem Božje riječi te dobrim djelima. Odrasli pripadnici za krštenje, katekumeni imaju u korizmi završne pripreme za svoje krštenje u uskrsnoj noći. U korizmi, kršćani pristupaju sakramentu ispovijedi, da pomireni s Bogom i ljudima radosnije mogu slaviti Uskrs. Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica. Korizmene i uskrsne molitvene pjesme molile su se od Čiste srijede do Uskrsa. To je vrijeme kada katolici posebno skrušeno žive i pripravljaju se za najveći blagdan – Uskrs. Korizma je vrijeme duhovne obnove čovjeka kada se ne pije i kad nema nikakvih drugih derneka ni slavlja.⁵⁶

3.11. Veliki tjedan

Veliki tjedan počinje na Cvetnicu a završava Uskrsom. U Velikom tjednu je Sveto trodnevlje: Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota.

⁵⁴ Isto, str. 164.

⁵⁵ Isto, str. 168.

⁵⁶ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 152.

3.11.1. Cvjetnica

Veliki ili Sveti tjedan obuhvaća dane od Cvjetnice do Uskrsa. Cvjetnica je u nedjelju prije Uskrsa. Na taj dan kršćani slave Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem. U bogoslužju je Veliki tjedan prožet uspomenom na Isusovu muku. Svaki dan toga tjedna zove se veliki. Veliki ponedjeljak, Veliki utorak i Veliku srijedu karakteriziraju četrdesetosatno klanjanje (kvarantore). Posebno je Veliko ili Sveto trodnevlje (Vazmeno trodnevlje) - Veliki četvrtak, Veliki petak, Velika (Bijela) subota. Ti dani prožeti su Isusovom mukom, smrću i uskrsnućem za spasenje svijeta. Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan. Na taj dan se slavi Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja (Marko 11:1-11, Matej 21:1-11, Luka 19:28-44, i Ivan 12:12-19).⁵⁷

U hrvatskoj tradiciji Cvjetnica se naziva: Cvitnica, Cvitna nedilja, Palmenica (na pr. Šolta), Neđeja od póme (Dubrovačka Župa), Palmina nedilja (Trogir). U tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju: umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palmiranih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva Muka. Poslije podne počinje četrdesetosatno klanjanje ili kvarantore. Na Cvjetnicu umiva se izvorskom vodom u koju se dan ranije stavlja tek ubrano cvijeće ljubičice, jagorčevine i drugog proljetnoga cvijeća.⁵⁸

„Na samom uranku u Unešiću umivalo se u hladnoj vodi u koju bi se dodavalo cvijeće koje bi se prethodnog dana ostavilo u vodi da omekša i zamiriši. Bili bi to često cvjetovi od bajama, jabuke, ljubičice. Dok bi se umivalo, govorilo se: „Sađi crno, dođi bilo.“ Značilo je to da se osoba koja se umiva nada da će njeni crni grijesi cvjetnom vodom saći, a da će se duša u čisto, bijelo obući.“⁵⁹

3.11.2. Veliki četvrtak

Veliki četvrtak je dan početka svetog trodnevlja u katoličkoj crkvi. Prema evanđelistima Mateju, Marku i Luki Isus je sa svojim učenicima večer prije svoje smrti

⁵⁷ Dragić, Marko (2015): Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. Godišnjak Titius, str. 156.

⁵⁸ Isto, str. 157.

⁵⁹ Isto, str. 158.

posljednji put proslavio blagdan Pashe.⁶⁰ Veliki ili Sveti četvrtak je dan Isusove posljednje večere. Po predaji, Gospa je čekala Isusa s večerom. Pripremila je zelje, ali Isusa nije bilo jer su ga uhvatile i otjerale džudije. Radi toga, tradicionalno se na taj dan priprema zelje, te se u narodu Veliki četvrtak naziva i *Zeljavi* ili *Zeleni četvrtak*. Tradicionalno se toga dana za objed priprema divlje zelje, *mišanca* i *prisnac*, beskvasni kruh, kukuruza.

Na Veliki četvrtak Katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Na taj dan svećenici se u mnogim crkvama prisjećaju Isusovog pranja nogu apostolima tako što sami peru noge dvanaestorici muškaraca, apostola. Na Veliki četvrtak, dan prije židovskoga blagdana Pashe, Isus je sa svojim učenicima posljednji put proslavio taj blagdan te ustanovio svetu misu. Svoju prisutnost Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu što simbolizira Kristovo ljudsko tijelo i krv kao jamstvo pobjede nad: patnjom, zlom, tamom i smrću. Toga dana Isus je molio za ljudski rod i obećao svoga Duha protiv duha zloće. Toga je dana bio izdan, uhićen i cijelu noć sudski ispitivan. Međutim, toga dana milosrđe i dobrotu pobijedili su zloću; pakost čovjeka pretvorena je u pokajanje, nada je pobijedila mrak. U dvorani posljednje večere Isus je oprao učenicima noge, što simbolizira gostoprimstvo. Time je Isus nagovijestio svoj odlazak u smrt i uskrsnuće.⁶¹

„Na Veliki Četvrtak u našem selu ništa se nije radilo od podne, jedino bi pomagala svojoj susidi Ivki Gotovac koja nije imala nikog da joj pomogne skuvat i počistiti oko kuće. Zajedno bi se skupile sa Maron i Cviton Ivić koje su čuvale ovce i molile bi krunicu. Nije nan bilo ništa draže od toga. A kad bi došlo vrime o' ručka moga si pojist koju šparogu, a ko je ima para, moga je sebi priuštiti i bakalara. Al vina je bilo uvik. Nije bilo lipšega nego iza ručka nazdravit.“⁶²

3.11.3. Veliki petak

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Na Veliki petak ne slavi se euharistijsko slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Veći dio dana provodi se u crkvi,

⁶⁰ Barać, Ivana, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriješkoga kraja, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 377.

⁶¹ Isto, str. 164.

⁶² Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

pjeva se Muka Gospodinova i ljubi se raspelo. Ne smije se raditi o zemlji, jer se to u narodu tumači da je tog dana Krist pokopan. Obvezan je post, a mnogi vjernici poste suho.⁶³

U Unešiću vino se nalijevalo u bukaru i svi su redom – i muškarci i žene i djeca to vino pili, jer se vjerovalo da će se dobiti krvi koliko se vina popije. Simbolika je to kojom se časti dan kada je Isus svoju krv prolio za svijet.⁶⁴

Veliki je petak posebice duhovno snažan i dramatičan. U središtu je zbivanja Isusov križni put i razmatranje Njegove muke. Puk se intenzivnom molitvom i postom pridružuje Isusovoj veličini, drami prijelaza iz muke u uskrsnuće, iz tuge i bola u izvorište spasenja. To je ona nada koja je čuvala i očuvala puk u najtežim vremenima, u vremenima gladi i ratova, progona i ubijanja. I na koncu, nakon ove najglasnije šutnje dolazi Velika subota, Vazmeno bdijenje i blagoslov ognja; noć u kojoj je vrhunac Isusove nazočnosti s pukom. Proslava je to uskrsnuća, najvažnijega, središnjeg događaja kršćanstva.⁶⁵

3.11.4. Velika subota

Zajedno s Velikim petkom i uskrsnom nedjeljom, Velika je subota sastavni dio vazmenog trodnevlja, toga “sjajnog vrhunca čitave liturgijske godine”.⁶⁶ Vrijeme Velike subote tijesno je povezano sa stvarnošću Isusove smrti koja je još jedan pokazatelj da se on u potpunosti solidarizirao sa sudbinom smrtnoga čovjeka, a to solidariziranje doseže svoj vrhunac u umiranju i smrti.⁶⁷

I na Veliku subotu kao i na prethodna dva dana u crkvi se ne oglašavaju zvona. I na taj dan na oltaru nema cvijeća te se ne slavi sveta misa. U kasnim večernjim satima počinje vazmeno bdijenje koje završava svetom misom. Ta misa je vrlo svečana jer označava Kristovu pobjedu nad smrću. Bdijenje počinje službom svjetla. Prvo se blagoslivlja vatra izvan crkve i na njoj se pali uskrsna svijeća koja simbolizira uskrsloga Isusa Krista. Svijeća se u procesiji unosi u crkvu u kojoj su ugašena sva svjetla. Kada se uskrsna svijeća unese u crkvu, i vjernici

⁶³ O tome više: Dragić, Marko *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., *Pasijska baština Bosne i Hercegovine 2, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina 2*, Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija *Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez*, Zagreb, 2012., str. 332.-372.

⁶⁴ Dragić, Marko (2015): *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*. Godišnjak Titius, str. 167.

⁶⁵ Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018., str. 6.

⁶⁶ Babić, Marko *Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija* 53 (1). Split, 2013., str. 80.

⁶⁷ Isto, str. 81.

pale svoje svijeće te se pale sva svjetla u crkvi. Nagon toga se pjeva blagoslov uskrсноj svijeći. Drugi dio bdijenja je Služba riječi. Tada se čitaju tekstovi iz Svetoga pisma, pjevaju se psalmi u kojima se hvale Božja djela i sluša se Božja riječ o stvaranju. Nakon toga se pjeva pjesma Slava Bogu na visini i oglašavaju se orgulje i sva zvona na crkvi te se upale svjetla na oltaru. Ovakva svečanost simbolizira Isusovu pobjedu nad grijehom i smrću. Nakon službe riječi se krsti krsna voda te nakon toga slijedi euharistija kojom završava vazmeno bdijenje.⁶⁸ Na Bilu subotu bio je običaj da se svi umivaju s vodom koja je taj dan blagoslovljena u crkvi. Ako netko ne bi imao svete vode trebao bi se umiti na vrelima i potocima. U Dalmatinskoj zagori na Bilu subotu bi se ispred crkve palila vatra koju bi svećenik blagoslovio. „Vatra u kršćanskoj simbolici označava mučeništvo i vjerski žar te pobjedu svjetla nad tamom. Narod joj pripisuje demonska svojstva te se vjeruje da tko uspije preskočiti vatru, pobijedit će demone.“⁶⁹

„Na Veliku Subotu ispri' crkve bi se palila vatra koju je prije paljenja pop blagoslivlja. Mi bi uvijek mislili da će demoni ostat među nama ako ne priskočimo tu vatru. Ivka Gotovac je bila krupnija žena, rekli bi mi u selu „jača“ i uvijek smo se bojali oće li uspit priskočit. Jedne godine je uvatila dobar zalet i priskočila, al se prije toga pomolila dragon Bogu. Nakon priskakanja svako od nas bi dio te vatre nosija kući i zajedno bi gasili vatru.“⁷⁰

Na Veliku subotu bojala (piturala) su se jaja. To je bio običaj većine područja Zagore. Jaje ima snažnu simboliku u kršćanskoj tradiciji. „Jaje je simbol nade i uskrsnuća. Simbolika proizlazi iz probijanja ljuske jajeta prilikom leženja pileta. U Miljevcima za Uskrs, kao i u svim krajevima u Hrvatskoj, drevnoga je postanja tradicija kuhanja i bojanja jaja. Različitim tehnikama domaćice su bojale skuhana jaja i po njima crtale različite ukrase. Da je bojanje i ukrašavanje pisanica star običaj svjedoče nalazi obojenih olupina jaja u nekim starim germanskim grobovima, kao i jaja, izrađena od gline, sa šarama izvedenim u urezima nekom masom u bojama, otkopinama u starim grobovima skandinavskim i, nekim, starim slavenskim.“⁷¹

⁶⁸ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 170.

⁶⁹ Dragić, Marko, Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 376.

⁷⁰ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

⁷¹ Dragić, Marko, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. Godišnjak Titius, str. 172.

3.12. Uskrs

Na Uskrs zvona svečano zvone i sva su srca ispunjena jer se četrdeset dana pripravljalno za najveći blagdan; od Pepelnice, korizmenih nedjelja, Velikoga petka, pa sve do Uskrsa.⁷² „Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život.“⁷³

Dragić navodi kako se u Unešiću, na uskrsno jutro, molila uskrsnja molitva. Trebala se izmoliti sedam puta, a pritom se sedam puta krstilo. Molitva glasi ovako:

*Daj mi Gospe dobar dar,
kazat ću ti dobar glas,
od Isusa Sina Tvog.
Jutros Ti je uskrsnija,
s desne strane Ocu sija.
Ostavija je krvcu na lozici,
tilicu na pšenici,
svičiću na pčelici.⁷⁴*

„Na Uskrs se misa nije propuštala. Posli mise bi se okupili oko guvna i pivali bi gange. Jakov Gotovac bi uvijek donija sa sobom obojenih jaja pa bi se tucali. On bi uvijek pobjeđiva, ima je uvijek tvrđa jaja. U nas je bila uvijek oko 11 sati. Čekamo vratra kad dođe. Dikad smo ga čekali po dvi ure. Otiđi u Šibenik. Ante Martinov tražija bi vratra pa kad dođe. Uvijek bi imali nadu da će doć. Crkva bi zvonila prije mise. Znači vratar je

⁷² Jurilj, Zorica, Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018., str. 30.

⁷³ Dragić, Marko, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa. *Godišnjak Titius*, str. 174.

⁷⁴ Isto, str. 176.

doša. Remeta je uvijek bia. Plaćalo ga selo. Tri puta je zvonija ujutra, popodne i uvečer. Kad bi grmilo mora je ostati zvoniti raji, a kad bi zazvonilo, ne bi bilo krupe."⁷⁵

3.13. Sveti Juraj

Sveti Juraj jedan je od najštovanijih svetaca u kršćanstvu. Njegov kult iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini.⁷⁶ Po tradiciji je sveti Jure bio rimski časnik. Mučen je i pogubljen u Kapadociji (Mala Azija) 23. travnja 303. godine za vrijeme Dioklecijanova progona kršćana. Pokopan je u Palestini u Lidu. Na njegovom je grobu izgrađena katedrala. Ovaj svetac je iznimno štovan i u Hrvatskoj, a o tome svjedoči i gradnja crkve u čast toga sveca u Putalju kod Solina već u IX. stoljeću. Od 6. st. legende pripovijedaju o njegovoj mučeničkoj smrti. Od 12. st. pripovijeda se o čudesima koja su se dogodila po zagovoru sv. Jure, a na likovnim prikazima u Istočnoj i Zapadnoj Crkvi, najčešće se može vidjeti sa zmajem.⁷⁷ Na ovaj dan su ljudi zelenilom kitili sebe, životinje, domove i štale, a vjerovalo se da će zelenilo otjerati zle sile i demone. Dakle, ovo kićenje zelenilom ima apotropejski karakter, a i sam sv. Jure se pojavljuje u zelenilu u mnogim pričama. „Zelenilo je boja proljeća i simbolizira nadu te pobjedu proljeća nad zimom, odnosno pobjedu života nad smrću.“ Dan sv. Jure označavao je kraj zime i početak toplijeg vremena.⁷⁸

Sv. Juraj zaštitnik je: ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zaštitnik je pogibelji na vodi. Bio je zaštitnikom križara, vojnika, ratnoga konjaništva i svih obrta u vojne svrhe. Djevojke i žene svetoga Juru štuju kao zaštitnika od napasnika. Narod mu se moli za zaštitu od zmija i vještica.⁷⁹ U Zagori su obredi na sv. Juru bili upotpunjeni raznim pjesmama, gangama i igrama. Također, u krajevima Zagore na Jurjevo bio je običaj da se rano ustaje i kiti zelenilom.⁸⁰

„Kad smo bili dica, ujutra bi se šta ranije dignili, onda bi ubrali zelenila, bršljena, rašeljke i trčali po kućama i gledali ko će prije okitit. Onda bi mi cure kitile i svoje i tuđe kuće, kako bi stigle. Virovali smo u to da ko se prije digno iz kreveta, taj bi se cilu

⁷⁵ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

⁷⁶ Dragić, Marko *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269.

⁷⁷ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 183.

⁷⁸ Dragić, Marko, Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 378.

⁷⁹ Dragić, Marko, Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata. Croatica et Slavica Iadertina, str. 272.

⁸⁰ Isto, str. 290.

*godinu uvijek prvi diza. Taki je običaj kod nas bija. Išli bi na misu i ponili bi to zelenilo da ga pop posli blagoslovi. Nekad bi to zelenilo isikli i metili po njemu malo soli pa dali blagu da ga pojide.*⁸¹

3.14. Sveti Marko Evanđelist

Marko Evanđelist bio je od židovskoga roda levita. Rođenjem je dobio ime Ivan, a kasnije se prozvao Marko. Kršteni kum bio mu je sv. Petar apostol s kojim je Marko otišao u Rim gdje je bio Petrov tajnik i tumač grčkoga jezika.⁸²

*„U nas se slavilo na sv. Marka, sv. Antu, Gospu od Anđela, Rožaricu i sv. Jelenu. Kod naše crkve u Čvrljevu Velika Gospa, Ime Isusovo. Mi bi išli u Čvrljevo u Utore di imaš rodbine, u Kljake na Iliju. Igra se kolo, stoji se cili dan, nosi se užina; vina, mesa, pršuta, jaja, uštupaka... Onaj iz Unešića zna di će doć pa spremiš kad znaš koliko će bit gostiju. Misa završi, procesija, unda se narod malo zapriča i zna se sve di je ko užinava. Unda se jide i pije. Fratar bi uvijek bija s crkvenin odboron. On ne bi puno sta s nami. Mladi idu u kolo, stariji side i počmu pivat. Treskali bi po starinski, pušile su se lule. Bilo bi zamiranja i cura. To su zapravo bile jedine prigode kad bi momci mogli nać i vidit curu. Uvečer bi ostali do zalaska sunca. Kad bude liti do 7 sati. Unda bi bila marena oko crkve oko 6,7. Malo bi se odmorili pa bi zalogajnilo, zero bi uzeli jist, mladi opet idu u kolo. Ostalo bi ih i kući oni koji moraju puštat ovce, kravu. Oni bi ih otrali pa se vratili na dernek, jer, dernek se nije propušta.*⁸³

3.15. Spasovo

Uzašašće je kršćanski blagdan koji se slavi četrdeset dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a obilježava Kristov uzlazak u nebo. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. O Isusovom Uzašašću govore izvještaji Mateja, Marka i Luke. Blagdan se slavio u ranim stoljećima kršćanstva. Uzašašće u hrvatskoj kulturnoj baštini karakteriziraju spasovski ophodi, zvani križari i križarice, koji se prvi put

⁸¹ Kazala mi je 2021. godine moja baka Nada Šolić.

⁸² Dragić, Marko. *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja 14 (2), Zagreb, 2016., str. 261.

⁸³ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

spominju početkom 17. stoljeća u Bakru.⁸⁴U Dalmatinskoj zagori pučki je naziv Križi ili Spasovo.⁸⁵ O običajima koji su se odvijali na ovaj dan nema mnogo zapisa, ali na taj dan svakako je ostala uobičajena sveta misa.

3.16. Duhovi

Blagdan Duhova slavi se pedeset dana nakon Uskrsa, a njime se završavaju uskršnji blagdani. Na blagdan Duhova Isusovi su učenici, odnosno apostoli bili zajedno kada se s neba zaorio šum. Bilo je to kao da se kuća u kojoj su apostoli bili napunila nekakvim silnim vjetrom. Međutim, na svakoga od apostola sišao je po jedan jezik. Na taj način su se Isusovi učenici napunili Duha Svetoga i počeli govoriti tuđim jezicima “kako im je Duh Sveti davao govoriti”. Na taj dan u Jeruzalemu se našlo mnoštvo različitih naroda. Bili su zbunjeni kada su čuli apostole kako govore njihovim jezicima. Jedan od apostola, Petar, ustade i reče kako se ispunilo obećanje proroka Joela koji je rekao: „Izlit ću duha svojega na svako tijelo“.⁸⁶

U slavenskoj mitologiji Lada je božica proljeća, mladosti i plodnosti, a njezin sin Ljeljo bog je ljubavi. U čast tih božanstava do pedesetih godina dvadesetoga stoljeća Hrvati su izvodili ophode, obrede i pjesme.⁸⁷

Svrha je tih pjesama estetska i socijalna. Vjerovalo se da će njihova magičnost udobrovoljiti božanstva i ispuniti određene želje i molbe puka. Njihov je motivski svijet raznovrstan i varira od svjetovne do vjerske lirike. Sukladno godišnjem dobu u kojem se izvode, neki etnolozi obredne pjesme razvrstavaju na cikluse: proljetni, ljetni, jesenski i zimski. Proljetni ciklus obuhvaća ladarske: jurjevske, filipovske, ivanjske, dodolske i kraljičke (ljeljske) obrede i pjesme.⁸⁸

Neki su običaji i obredi sačuvani u zapisima, ali ih je još više sačuvano u narodnom pamćenju. Kulturni ansambl Lado od 1949. godine njeguje tradicijsku kulturu u domovini i svijetu.⁸⁹

⁸⁴ Dragić, Marko. *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 305.

⁸⁵ Isto, str. 307.

⁸⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 176.

⁸⁷ Dragić, Marko, *Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu*, Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 5, Split, 2012., str. 43.

⁸⁸ Isto, str. 44.

⁸⁹ Isto, str. 59.

3.17. Tijelovo

U svom članku Dragić objašnjava kako je „Tijelovo (Svetkovina Presvetog Tijela i Krvi Kristove) uz Božić, Uskrs, Veliku Gospu i Sve svete najveći katolički blagdan.” U narodu postoje mnogi nazivi za ovaj blagdan, a kazivačica u ovom radu ga naziva Božjim danom. Dragić u svom članku spominje neke od naziva poput Tilovo, Brašančevo, Brošančevo, Brešančevo, Božji dan, Božji don, Božji blagdan, Korosante (Korosande).⁹⁰

Ovim blagdanom Katolička Crkva slavi ustanovljenje svete mise ili euharistije, a znajući da je sveta euharistija ustanovljena na Veliki četvrtak, Tijelovo se uvijek slavi četvrtkom.⁹¹

3.18. Sveti Antun Padovanski

Sveti Antun Padovanski ili kako se često u narodu može čuti „sveti Ante” zasigurno je jedan od najdražih i najčešćih svetaca, kako djeci tako i odraslima. Gotovo da ne postoji vjernik koji ne zna za svetoga Antu i da mu se nikad nije pomolio ni utjeca za kakvu svoju potrebu. „Sveti Antun Padovanski rođen je 15. kolovoza 1195. godine u Lisabonu od bogatih roditelja Martina i Marije Taveira. U 20. godini života stupio je u red sv. Augustina.”⁹² Vjernici se sv. Antunu Padovanskom posebno utječu tražeći izgubljene stvari. Pomoćnik je kod neplodnosti i kod porođaja. Zaštitnik je od demona, groznice, kuge, brodoloma, ratnih nevolja, vodene bolesti, bolesti očiju. Sveti Antun štuje se i kao zaštitnik propovjednika, budućih majki, ribara, mornara, starih ljudi, žetvi, stoke, pošte, gladovanja.⁹³ Na blagdan sv. Antuna mnoštvo vjernika hodočasti crkvama i kapelama posvećenim sv. Antunu. Mnogi vjernici bosonogi hodočaste. Održavaju se procesije. Nakon vjerskih obreda velika su pučka slavlja pa se često pjeva njemu u čast.⁹⁴

Sveti Ante daću ti šilježe,

*kaži meni di divojke leže.*⁹⁵

⁹⁰ Dragić, Marko, *Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini*. Crkva u svijetu 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2019. 60.

⁹¹ Isto, str. 61.

⁹² Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018., str. 37.

⁹³ Isto, str. 40.

⁹⁴ Isto, str. 64.

⁹⁵ Kazao mi je 2021. godine moj djed Jure Šolić.

3.19. Sveti Ivan Krstitelj

Sv. Ivan Krstitelj, prethodnik i krstitelj Isusov, iznimno se štuje u kršćanstvu. Ivan Krstitelj rodio se u En Keremu kod Jeruzalemu pola godine prije Isusa. Kao dječak otišao je u pustinju činiti pokoru. U javnosti se pojavio 29. godine pred Izraelom. Propovijedao je tražeći unutarnji preporod, pokajanje i pokoru. Svoje učenike u znak duševnoga preporoda krštavao je u Jordanu.⁹⁶

Drevnoga su postanja ivanjske vatre koje se pale u sumrak uoči blagdana – krjesovi, baklje, mašale i lile.⁹⁷Vatra je magijski izvor moći. Pripisuju joj se i karakteristike demona te se vjeruje da onaj koji preskoči vatru pobjeđuje demone. Stoga preskakanje vatre ima ilustrativnu i apotropejsku funkciju. Vatra simbolizira i pobjedu svjetla nad tamom.⁹⁸

„U Vinovu su kuće bile okićene zelenilom jer je to značilo da će godina bit plodna, da će u polju krenit rest šta bi se zasadilo. Na taj dan bi se umivalo u ladnoj vodi, a nije ni mali broj slučajeva oboljenja od kožnih bolesti pa bi prali ruke i noge da ne bi doša na nas svrab. Još nan je samo to tribalo... Na ovaj se blagdan su se palili svitnjaci. Okupilo bi se desetak ljudi pa bi zajedno palili svitnjak. Onaj ko bi zapalija svitnjak bi se prvo prikrstija i izmolia virovanje. Oko svitnjaka bi se svi skupili i stari i mladi i veselili se pa bi igrali oko njeg'. Ovi mladi bi preskalali vatru, a stariji bi se namečili kraj vatre da in grije leđa jer su virovali da će ih zaštitit od bolesti.”⁹⁹

Uz paljenje krijesova običavale su se izvoditi i prikladne ivanjske pjesme. Neke od ivanjskih pjesama zadržale su se usmenom predajom i okolici Drniša. Neke su ivanjske pjesme sačuvalе mitske motive, a neke su pak potpuno kristijanizirane. Dragić navodi iduću pjesmu:

Poleti tić perutić,

Nije tić perutić,

⁹⁶ Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., str. 276.

⁹⁷ Isto, str. 277.

⁹⁸ Isto, str. 280.

⁹⁹ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

neg anđeo krilutić.
Pod krilima krizmica,
u krizmici Marija,
Šta j' Boga rodila
i Ivana krstila
Krst' Ivane i mene
da virujem u tebe,
U sve crkve zemaljske,
u anđele nebeske.¹⁰⁰

3.20. Velika Gospa

Velika Gospa blagdan je zapadne i istočne crkve kojim se slavi Bogorodičino uznesenje na nebo. U istočnoj Crkvi Isus Krist u nebo odnosi Bogorodičinu dušu, a u zapadnoj Crkvi Gospa je na nebesa uzašla i tijelom i dušom. To je u Katoličkoj crkvi dogmatski fiksirano 1950. godine. U šibenskom zaleđu Velika Gospa je jedan od najvećih blagdana. Tada su ljudi išli na hodočašće do Sinja. To hodočašće nije bilo nimalo lako. Hodočasnici su polazili iz sela večer uoči Velike Gospe. Po noći bi hodali preko brda i dolina, a jedini orijentir im je bila Sjevernjača. Teren nije nimalo lak jer sve je to stjenovit i teško prohodan krajolik. Najbrži su ujutro stizali u Sinj da se poklone slici Čudotvorne Gospe Sinjske. Taj težak put je dokaz neizmjerne vjere naroda koji se pouzdavao u Božju pomoć.¹⁰¹

3.21. Svi sveti i Dušni dan

Kult pokojnika iznimno je raširen u hrvatskoj kulturnoj baštini. Katolički svijet Dušni dan štuje od 1311. godine.¹⁰² Tradicija sjećanja na pokojne seže u 7. stoljeće. Štovanje Dušnoga

¹⁰⁰ Dragić, Marko (2007): Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. *Croatica et Slavica Iadertina*, str. 385.

¹⁰¹ Dragić, Marko. Duhovna baština Hrvata u Šibenskom zaleđu. *Godišnjak Titius*, god. 3, br. 3. 2010. str. 150.

¹⁰² Dragić, Marko. *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnovljeni život*, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.

dana 998. godine uveo je benediktinski opat iz Clunyja, sveti Odilo. Papa Klement V. službeno je taj blagdan potvrdio 1311. godine. Dušni je dan (Spomen svih vjernih mrtvih) spomen–dan kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Na Dušni se dan na groblje nosi cvijeće i pale svijeće. Višestruka je uloga svijeća u katoličkoj tradiciji. Prvi kršćani rabili su svijeću kako bi pred zoru u katakombama za vrijeme bogoslužja imali svjetlost. Njihovom uporabom, izgledom i brojem tumači se Crkveno učenje. Jedna svijeća simbol je vjere u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u presveto Trojstvo.¹⁰³ Moja baka Mara koja živi u napuštenoj i iseljenoj Zagori; svjesna je, da su tehnološka otkrića obogatila čovječanstvo, kao što su mobitel i televizor, ali su otuđila čovjeka i teško mu pada samoća. Baka je baš iz tog razloga na Svi svete napisala pjesmu *Samoća* u kojoj oslikava stanje osamljenosti, bez obzira na dubinu boli, baka opet ima kršćansku vjeru i nadu:

Kratki dani jesenji

Pa će brže proći,

A sporo će duge noći

Kad si u samoći

Ja ne mogu ovako

Više sebe gnjaviti,

tražim broj na mobitelu

svojin ću se javiti

Noćas mi je bilo teško,

umrit san tila,

opet, jutros, ja bi oživila.¹⁰⁴

¹⁰³ Isto, str. 418.

¹⁰⁴ Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

4. Molitve

Lirske pjesme obuhvaćaju i svjetovnu i vjersku liriku. Molitve, točnije molitvene pjesme, su dio vjerske usmene lirike. Uz molitve tu spadaju i prenja te versificirane legende. Molitvene se pjesme, nadalje, dijele s obzirom na crkvenu podjelu vremena u godinu, a to su: Adventske i božićne, Korizmene i Uskrsne te Svetačke. Ovoj se klasifikaciji mogu dodati još i: Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske (pripоруke).¹⁰⁵ Te se molitve upućuju svecima i sveticama Božjim kao molbe za zdravlje, sreću, uspjeh, blagoslov; kao zahvala za uslišane molitve; kao preporuka.¹⁰⁶

Rijetke su molitve u kojima se nije spominjao Isus, ali u nekima mu se izravno obraćamo kao središnjoj i najsvetijoj osobi. Česte su bile i molitve u Marijinu čast koja se čak više spominjala od Isusa Krista. Posebno su raširene i svetačke molitve koje su se molile za osobne nakane i za pojedine svece, a ovo su neke od molitava koje su se čitale pred spavanje, u crkvama za vrijeme misnih slavlja, za vrijeme doručka, ručka i večere, za blagdane:

*Prava viro Isusova,
'Ko te umi uzdržati,
Daleko će paklastati,
Raja vrata 'oće naći,
'Di se Gospe sinu moli:
O Isuse, sinko diko,
Nu pogledaj gori doli,
Kako ti se vas puk moli,
Vas narode, svi kršćani.
Prosti sinko, prosti diko,
Za majčino bilo mliko.
Isus majci ne ispriči
Već joj reče slavne riči:
O Marijo, mati moja,
Ne mo'š ništa učiniti,*

¹⁰⁵ Dragić, Marko, Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 656.

¹⁰⁶ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 177.

*Prolij suze pa ispiri,
Prostri kose pa istiri.*¹⁰⁷

Isuse maleni, prijatelju moj

*Isuse maleni, prijatelju moj,
Prati me, vodi i uz mene stoj.
Kao Božje dijete da ti slavu dam
I da ostanem u taj Božanski hram.
A nebeska Majka nek' me trajno prati,
Dobra tvoja Isuse kao moja mati.*¹⁰⁸

Andele Božji, čuvaru moj

*Anđele Božji, čuvaru moj,
Danas i uvijek uz mene stoj.
Ruku mi pruži, vodi me ti
I očuvaj me od zala svih.*¹⁰⁹

5. Usmenoknjiževne mikrostrukture

Usmenoknjiževne mikrostrukturne oblike čine zagonetke i poslovice.

5.1. Zagonetke

Zagonetke su prisutne u usmenoj komunikaciji od najstarijih civilizacija do naših dana. Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja). Zagonetkama se provjeravala intelektualna zrelost mladeži. Zagonetke su, također, služile za zabavu i razonodu u raznim

¹⁰⁷ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

prigodama: na sijelima, za vrijeme predaha kod težačkih poslova; zagonetali su i odgonetali pastiri, putnici, trgovci, đaci, studenti itd. Zagonetke se kazuju u prozi i stihovima. Poetski svijet zagonetaka je raznovrstan i obuhvaća velik broj motiva i tema. Zagonetke se mogu različito klasificirati. Najčešća je dijakronijska klasifikacija. Pokatkad se abecedno razvrstavaju. Josip Kekez ih razvrstava na: zagonetke, zagonetke-pitalice i računske zagonetke.¹¹⁰

Dugo polje nemireno, po njem blago nebrojeno.

(zvizde)

Grbavo prase po polju pase.

(srp)

Ako je mlado ostaje mlado, ako je staro ostaje staro

(slika)

Na pašu ide sita, a doma gladna.

(pastireva torba)¹¹¹

5.2. Poslovice iz Brštanova

Poslovica je najminijaturnije književno djelo kojim se prenosi višestoljetno i višemilenijsko narodno iskustvo. Poslovice su utilitaristične i didaktične. U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije. Zapisivanje poslovica naziva se paremiografija a proučavanje

¹¹⁰ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 536.

¹¹¹ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

poslovica paremiologija.¹¹² Poslovice se mogu klasificirati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati. Josip Kekez ih tipski razvrstava na: izreke, dijaloške poslovice ili poslovice-pitalice, poslovice-anegdote ili poslovice-pričice i pareologizme (frazelogizme, poredbe, metafore)¹¹³

Kakav otac, takav sin

Lipa besida i gvozdена vrata otvara

Ko rano rani, sviје sreće grabi.

Po jutru se dan poznaje.

U laži su kratke noge.

Na mladima svijet ostaje.

Od inata nema goreg zanata.

Ko drugome jamu kopa, sam u nju upada.

Svako djelo dođe na vidjelo.

O mrtvima sve najbolje.

Živi bili, pa vidjeli.

Čist račun – duga ljubav! ¹¹⁴

¹¹² O Tome više: Dragić, Marko *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.

¹¹³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*(Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 528.

¹¹⁴ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

6. Ojkalice

U Vinovu Gornjem malo je toga ostalo. Ostao je onakav kakav je i bio samo izvor – Vijanjac s kojega su se napajala i čeljad i blago kraj kojega je ostala u zemlji krvlju ispisana predaja o pobijenim svatovima. A nekada je, ustvrdit će Cvita i Joko Listeš, rijetki supružnici ovdje i oboje s natovarenim osmim desetljećem na leđima, bilo i svađe: svađalo se poradi vode u lokvama i bunarima, a bogme i zbog blaga i paše. Ništa čudno, blaga i ljudi mnogo, vode i trave malo... No, sve bi uvijek završilo s mirom Božjim i uz oj kavicu i treskavicu: Baba svoga počastila zeta/skuvala mu jezik od pileta.

U Dalmatinskoj se zagori već od davnina čuju zvuci rere, gange i oj kavice. To tradicijsko narodno pjevanje prenosilo se, a i danas se prenosi, s koljena na koljeno. Bezbrojni su dvostihovi koje kazivači kazuju. Mnogi od njih pripadaju pučkoj književnosti, a mnogi nemaju estetsku funkciju. Pjevaju se kao ganga, bećarac, oj kalice, rera, natpjevanja u raznim prigodama. Neki od dvostihova imaju iznimnu umjetničku i životnu funkciju.¹¹⁵

*Selo moje volila te ne bi,
da se nisam rodila u tebi.*

*Čuvan ovce grizen, komad sira
na kostiman tranzitor mi svira.*

*Kiša pada, pasi laju,
Ante stričov radi u vršaju.*

*Mala moja džabe su ti fakulteti
kad te voli lude bez pameti.*

U Zagrebu velika je škola,

¹¹⁵ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 127.

oša telac položit za vola.

*Ti kameni zidi, stina na stini
nije to onaj zid u dalekoj Kini.*

*To su suhozidi u Zagori mojon
gradili ih pređi sa velikom voljon.*

*Unesko se divi vašem vridnom radu
ta stina na stini u meni budi nadu.*

*Vinovo selo u dva reda,
iz daleka baš lipo izgleda.*

*Oj, mala moja, tuku mitraljezi,
Ja ću na te – ne boj se granate!*

*Alaj sam ih prevarila sedan,
dođe vrime pa i mene jedan.*

*Dođi, lolo, ja sam kod ovaca,
ledina je puna skakavaca.*

*Curo mala nek ti je u glavi
Nikad momku prva se ne javi.¹¹⁶*

Selo moje ljepše od Pariza

¹¹⁶ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

izdaleka, još ljepše izbliza.

*Volim te zide, i ja ih priskaka,
znam i di je bila buža svaka.*

*Dok se vlaj po Zagori šeće,
smeće u Lećevicu neće!*

*Srce moje pukni mi na dvoje,
Pola meni pola ko te ženi.*

*Oj mala moja zubi ti se sjaju –
ki paripu ploče u vršaju.*

*Svekrvice ja ti želin sriću
Živa legla, mrtva se otegla.*

*Sveti Ante doć ću ti na zavit
pomozi mi svekrvu udavit.*

*Moje male noge ko u ševe
Rekao bi obadvi su lijeve.*

*Oj curo mala da si u mog ćaće,
nosila bi od trliša gaće.*

*Mala curo ko te taku rodi –
po ukusu i današnjoj modi!¹¹⁷*

¹¹⁷ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2017. godine.

*Oj divojko materino mala –
ja tvoj lola a ti nisi znala.*

*Oj nemoj mala da te zora vata –
ko magare oko tuđi vrata*

*Mala moja, pravi prozor veći,
odera san leđa ulazeći.*

*Ko bi ovoj naudija klapi,
moga bi se ispovidat papi.*

*Svršila mi tetka u toplice,
ko će prati gaće i majice.*

*Oj Vinovo selo moje malo,
hrvatsko si bilo i ostalo.*

*Mala moja klempavoga uva,
kiša pada, a ramena suva.*

*Maloj mojoj štiklice na nogon,
neće kravi ubost će je rogon!*

*Nije mene ranilo u ratu,
nego mala kudiljon po vratu!*

*Mala zini oće da se ljubi,
jučerašnja joj pura oko zubi!*

Šta će meni vinčanje i žena,

kad s tuđom živin bez problema!

7. Nekadašnji i sadašnji život

Postoji Gornje i Donje Vinovo, ali poznatije je Gornje koje se nalazi u župi Čvrljevo. Prezimena tamo prisutna su: Ivić, Listeš, Baričević, Mandarić, Vukava, Kulušić i Gotovac. Od ženskih imena u Zagori 1679. - 1686. godine, najviše su prednjačila imena poput Manda, Luca, Ivanka i Kata, a neka imena su i danas česta kod preostalih stanovnica Zagore, dok su neka praktički iščezla. Nekada je Vinovo Gornje, selo s imenom dobivenim po vinu što ga je u tom kamenjaru uvijek bilo više nego vode, imalo preko petsto duša, a danas niti šezdesetak – sve je otišlo u grad, kao što je otkliznuo i Petar Gotovac, otac poznatog Jakova – tvorca još poznatije „Ere s onoga svijeta”. Ljudi se pretežno bave stočarstvom i uzgojem vinove loze. Uvijek se živjelo u skladu s crkvenim običajima, pa nije bilo ni miješanja među Gotovčevima. Bio je jedan koji je oženio rodicu i to se smatralo najvećim grijehom.

„U Vinovu se, brajo moj, zadnje dite rodilo 1975. godine, ovde ima malo živih. Ima nas svugdi, a najviše pod pločom – uz crkvu sv. Marka. I kad nas je bilo u selu deset puta više, jedno se živilo, a danas pogotovo kad je u selu ostala samo starost. Ja sam jedan od mlađih ovde, no najmlađe dite u selu je rođeno 1949. godine, a najmlađa cura je baba.”¹¹⁸

Kratke, slabe košćice,

istančane kože,

težak njihov život

da teži ne može.

Ne daj Bože nosit',

njihovoga križa,

u prozirnem trbušiću

vidi im se riža.

¹¹⁸ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

*S tim suhim nogicama,
izgubljenom nadom,
usporeno koračaju,
iscrpljeni gradom.
Triba se upitat,
ali s ljudska prava:
zašto se na njima
tako malo radi,
da nedužna dica
umiru od gladi.¹¹⁹*

7.1. U samoći Zagore

Naime, naslov pjesme *Nekad i sad* sam po sebi upućuje na zaključak da u mojoj baki Mari Mandarić tinja pritajena tuga nad promjenama koje su se dogodile od njenog djetinjstva pa do danas. U trenutcima razmišljanja traga za djetinjim snom, čezne za prošlim-starim vremenima i povlači usporedbu. Tako u mašti rađa poeziju; kao uzdah, čežnju...

*Evo sada, vremena su druga,
svatko sebi traži bračnog druga,
Izišli smo davno iz tog mraka
al'je puno sad rastava braka.
Previše je bračni razmirica
što najviše ispaštaju dica.
Neće nitko nikomu oprostiti,
pišem samo radi usporedbe,
Svako vrime nosi svoje brime.¹²⁰*

¹¹⁹ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

¹²⁰ Zapisala sam 2017 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić, rođ. Gotovac 1942. god. u Vinovu Gornjem.

7.2. Majka

Pjesmu „Majka“ napisala je moja baka – Nada Šolić – posvetivši je svojoj majci Smiljani Dragić, rođena 1918. u Svodni. Pjevajući o teškom, bremenitom životu svoje majke Smiljane prikazala je tipičan život jedne seoske žene te je spontanom stihom stvorila kraću pjesmu – vrelo nepresušne snage, koja prkosi suvremenosti. Iz njezinih stihova izvire žarka i nesebična ljubav spram čovjeku-djetetu i tuga za suvremenim, izranjenim čovjekom. Pjeva o materinjoj ljubavi, tj. majci na čija vrata možemo pokucati u svako vrijeme, jer mati voli i oprašta:

Riči majka

usta su puna,

to je najveća čast,

to je najlipša kruna.

Bila dama il' obična žena,

svaka je majka s više imena:

mila, draga, lipa, milostiva,

za nju dar najveći

kad je poštivana.

Majka svomu djetetu

sve najlipše želi,

svaki njegov uspjeh

puno je veseli.

Takva je majka i moja i tvoja,

majka ima mnogo

pa se nađe i iznimka koja.

Majka srca meka, oprašta i voli

i od manje nevolje

srce je zaboli.

Kad izgubi di'te

'čerku ili sina

tad njezino meko srce

*posta tvrda stina.*¹²¹

7.3. Kućica na selu

U doba kada površnost struji svijetom i kraljuje, pjeva se o zapuštenom zavičaju, seljačkom poštenju, o trpljenju ljudi i prirode, o napuštenoj školi, o mudroj starici, te nas nadahnuta i nedirnutu duša moje bake Mare Mandarić vraća u zbilju, u stvarnost, u snagu vjerske pripadnosti te u jednostavni život čovjeka Dalmatinske zagore:

*Dva prozora, jedna vrata
sve prizemno, nema kata.
S crjepom je pokrivena,
pomalo i zapuštena*

*Lipe zgrade, neboderi,
sve lipote na tom svi'tu,
osjećam se ja najbolje
kad joj dođem u posjetu.*

*Zasvitluca paučina
ko pletene zlatne niti,
ja zaplakat tada moram,
jer ne mogu suzu skriti.*

*Palim vatru u špakeru,
maramicom suze brišem
i kada se, malo smirim,
uzmem papir i olovku.
Sjednem za stol, pismu pišem,
još sam i tad loše volje,
al' zahvalit, dragom Bogu
i kućici mojoj malo,*

¹²¹ Zapisala sam 2017 godine. Kazala mi je moja baka Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH.

*osjećam se puno bolje.*¹²²

7.4. Seljaci

Pjesma „Seljaci“, koju je napisala moja baka Mara Mandarić, jednostavnim spontanim stihom pjeva o izvornosti seoske duše u oazi Dalmatinske zagore. Baka želi podsjetiti da je život vrijedan i dragocjen te da ima svoj smisao, a posebno kroz svoje pjesme želi očuvati osobnost i neoskvrnutu ljepotu zavičaja.

*Seljanka sam, stid me nije,
rođena sam davno prije,
brez doktura i bolnice,
babica i rodilišta.
u seljačkoj kući malo
pokraj vatre uz ognjište.
Mnogo dice iste dobi
dičaka i divojčica,
maštali bi samo dičju maštu,
rasli smo u siromaštvu.
Čista zraka, bistre vode,
nešto voda iz prirode.
Brez sirupa i tableta,
medicinskog svakog li'ka,
friško jaje, malo meda
i čašica kozjek mli'ka.
Još za zdravlje, Boga moli,
eto lika, svakoj boli,
za umjetnost i prosvjetu
toga tako davnog
svita.
Hrabri ljudi i radnici,
samouki umjetnici,*

¹²² Zapisala sam 2017 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

*žene, tkalje i vezilje,
kroju šiju i krpaju
sve u svojih rukan znaju.
Škola, ako niste znali,
poslidnja je rupa na svirali.
Zamisa je svakoj Vladi
samo neka seljak radi,
još i sad zna se reći:
„ Seljak gluplji i krumpir veći.”
Već odrasla ja sam bila
kad se škola otvorila
i seljačke kuće male
učenicom postale
mjesto klupa stočić mali
u redu su lipo stali.
Ti seljaci glupi naši,
većinom su odlikaši.
Među njima ja sam bila
i svoje sam pisme krila
ako mi je tko pročitao
ostat će za ruglo svita.
Mišljenja su bila tada
da to žensku ne pripada.
Za pismu su dani došli
pristavila se javnosti.
Sad slobodno čitam, pišem,
nit se bojim, nit se stidim,
sad mi nešto drugo smeta
stara sam i slabo vidim.¹²³*

7.5. Cure

¹²³ Zapisala sam 2017 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

Nadahnuti i nedirnuta bakina duša ovim pjesmama vraća nas u zbilju, u stvarnost i u snagu nacionalnoga bila i vjerske pripadnosti. Tradicionalnim pjesmama o kojima pjeva, posebno pjesmom „Cure" vraća nas u one komadićke sreće te u skromni život čovjeka Dalmatinske zagore. Iako se običaji uvelike mijenjaju, svaki narod voli se držati tradicije i kontinuiteta jer mu to daje određenu sigurnost, a samim time odaju počast i čuvaju uspomene na naše pretke:

*Cure moje drage
nek' vas prati srića,
i da svaka nađe
pravoga mladića.
Ne mora vam biti,
ni bogat, ni slavan,
najbolji je onaj
tko je vama ravan.
Kad sam s momcima
o curama započela priču,
ja sam momke upitala,
zašto na njih viču.
A jedan mi odgovara:
„Ja sam momak za ženidbu
i ja cure volim,
poslušajte ovu priču,
ja vas lipo molim.
Vidio sam curu
stoji pokraj puta
ta ne gleda momke
već gleda auta.
Kada joj je stala
jedna prava marka
ona odma sida
toliko je kratka.
Tad joj vozač pruži
jednu cigaretu,*

kaže ti se frajer, najbolji na sv'jetu.

Znadem, da se ne poznaje

i sve mi je jasno,

sjetit ćeš se mala,

al' bit će kasno.”

Pa, nemojte tako,

drage moje cure,

u takvom vladanju

ni malo kulture,

nježniji smo spol

zato svatko zna

mi trebamo čuvat',

ono svoje Ja.¹²⁴

7.6. Momci

Običaji i tradicija koja se prenosi s generacije na generaciju čuvaju i njeguju mnogi jer im ona pruža osjećaj identiteta te se tako promiče i poštovanje prema kulturnoj raznolikosti i ljudskoj kreativnosti. Tako je baka Mara spontanim stihom stvorila pjesmu „Momci” koja prkosi suvremenosti i potiče na samopotvrđivanje svijesti o ljudskoj osobnosti.

'Ajde momci ženite se,

ima za vas cura.

'Ajde momci ženite se

nije zadnja ura.

'Ajde momci ženite se

skratite samoću

i nađite curu, što reći će, 'oću.

I nemojte uvijek

odgađat kasnije,

'ajde momci ženite se,

u dvoje je lašnje.

¹²⁴ Zapisala sam 2017 godine. Kazala mi je moja baka Mara Mandarić.

*Naći skromnu ženu,
to je prava stvar,
biti pravi čovik
to je divan par.
I komu je želja,
doći do te sriće
neka ostavi igre,
piće i kozliće.
'Ajde momci, da vidimo,
koje komu drag?
'Ajde momci, ženite se,
dok ne prođe vlak.¹²⁵*

7.7. Seoski život

Pjevale su se i pjesme o selu, napuštenoj i iseljenoj Zagori. Kroz pjesme koje su žene i muškarci rado pjevali i zapisivali, pokušavala se očuvati izvornost i osobnost, neoskvrnuta ljepota i dostojanstvo života. Te nam pjesme pomažu da u vlastitim lutanjima napokon počnemo otkrivati neke nove-stare vrijednosti koje zasigurno i jesu naša budućnost. Pjesmu o selu je napisala moja baka Mara Mandarić u čast svog sela Vinova Gornjeg:

„Drva i kamena nam je manjkalo. Godine ošle priko zidova i priko stina. U selu nismo imali ni dućana, pa nam je kruh dovezio Ante Listeš iz Unešića koji je u svom malom kombiju donosio i svega ostaloga šta nam je trebalo. Dok su noge i kosti služile bilo je dobro i dok se čeljade moglo uprtiti. Bilo je susjeda koji su krčili okolno kamenje i stvarali dočiće i vrtove, te pravili bazene od 13 vagona vode u kojima su uzgajali mrkvu, rajčice, blitvu, biže, lozu, voćke. Kad su počeli krčit, svi su im govorili — eno ih poludili su, a u bazenu za navodnjavanje uzgajali su i šarane. Šteta što su selo masovno napuštali pa su nam ostale samo dve krave i tri tovara. Ženske bi išle u drva čin svane, dođi kući, mišaj puru, ručaj, išlo se na oranje, kopanje. Žene su više radile, one bi u drva odma ujutro i odnesi brime drva pa bi svarila ručak, muški bi uzeli motike pa bi nan donosile puru na njivu. Bilo je i lugara, dikod je tuži dikod nije. Drva su bila suva,

¹²⁵ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

one bi dikad ukrale i suve. Prid kuću bi stavljale. Drva bi se mećala na drvenjak. Do vode se dolazilo tako šta bi u drvene vučije stalo do 20 litara vode. Ženske bi nosile vodu, uzmi sić ajde na čatrnju uprti. Dvaput dnevno bi išla. Voda bi bila za piće, a kad je za pranje onda bi mlačila voddu. Dikad bi i na Vijanjac otišla i prala robu. Razgrni na zid od Vijanjca i peri. Moraš prat tresoš ječem pa na gaćan ostaje sve. A šta se tiče našeg blaga, niko nije spraća svinje. Nisu imale di uteć, mogle su po cilon komšiluku lantrat. Svak bi svoju svinju poznavao, nije je tribalo bilježiti. Ona sama dođe u kuću, pogotovo kad ogladne. Doktor ih je dolazija svake godine cijepiti.”¹²⁶

Ista kazivačica je spjevala pučku pjesmu posvećenu Gornjem Vinovu:

*Posvetit ću stotu pismu ovu
momu selu Gornjemu Vinovu,
tu se rodi, tu mi prođe mladost,
u zagrljaj dočeka me starost.
Ruka drhti, olovka ispada,
od godina i napornog rada.
Spomenut ću one davne dane
teško se je dodilo do 'rane,
zemlja škrti i s puno muke
imali smo žuljevite ruke.
Siromašni bili po imanju,
ali smo bili, bogati po znanju.
Znali ljudi što okom vidili
drugim selima za primjer smo bili,
jedni druge upomoć smo zvali
u društvu se veseliti znali.
'Ćer udavat i ženiti sina
sve uz čašu domaćega vina,
u Vinovu sad malo naroda
al' je lipa oko nas priroda;
miriše nam kadulja i smilje*

¹²⁶ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

*i ostalo likovito bilje.
Pivaju nam 'tice na sve strane,
nadlicu vinograde stare.
I sada smo vridni i napridni
sad imamo ljude školovane
od kulture do privredne grane.
Najviše ih ode u sred svita
rasijani po cilomu svitu.
Svome selu dođu u posjetu
malo svježeg udahnuti zraka,
grob posjetit od svojih predaka.
Cviće stavit i sviću zapalit,
sv. Marku na svemu zahvalit,
molimo ga, da nam blagoslovi
našu šumu, njive, vinograde
i sve mukom što ljudi zarade.
Da nas ne da neveri i suši
i da Višnjac nikad ne presuši.
Dragi naši, to je moja želja,
puno sriće, zdravlja i veselja.
Čašu vina imati pri ruci
kad nam dođu dica i unuci,
svako dobro želim svima nama
Vinovo je za vino reklama.¹²⁷*

7.8. Moje selo

Na kamenom polju topli se Vinovo Gornje, selo osamnaest kilometara od Unešića di se živi od jada i plača, di su od kamena i kušini bili. Selo u kojemu se i preostala starost okamenila, gdje se živi „od dana do dana, od povoja do pokrova” i gdje „dite nije zaplakalo ima dvadeset i pet godina.”

¹²⁷ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

*„Moji korijeni su duboko uvučeni u taj kamenjar, koje niti jedan vitar ne more iščupat.
Sad ćete čut nekoliko stihova o mom rodnom kraju – mom Vinovu.“¹²⁸*

*Vozim, vozim dalje kroz Vinovo Donje
Gledam kroz prozor to škrto polje
Stado ovaca, čobana sa štapom u ruci
Zabrinut je, blago mu plašu vuci
Vinovo Gornje, zadnje u nizu
Opet mi je Čvrljevo blizu
Ispunjen, zanosan kući se vraćam
Ovo putovanje, ovaj dan s ljubavlju plaćam...¹²⁹*

*Jedni vole plavo more,
drugi vole ravno polje,
mi kamenje naše sivo
iz Dalmatinske zagore,
i te naše kuće stare
od kamena uzidane.
Sve je bilo od kamena,
pod, zidovi i krovovi
i domaća tvda građa
što je kamen i krov držala,
ostarila, istrošena,
nagriza je zub vrimenta,
krov je srušen osta lice
te kamene lipotice.
Ma, gdje mi živili
ako smo se tu rodili,
lako ćemo kamen poznat,
on ostaje uvi'k isti,
tvrđi, sivi, zdravi, čisti.¹³⁰*

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto.

7.9. Siromaštvo

Stara je tradicija u Vinovu Gornjem ugostiti domaćina, tako da iz toga mjesta nikada nitko nije otišao ni gladan ni žedan:

„Iako je sirotinja uvijek ovde bila, iz Vinova Gornjega nikada niko nije otiša ni žedan ni gladan. Odbiti je uvreda domaćinu, ako te ko nudi, a voli da uzmeš, uzmi mu za ljubav, a ako te ko nudi, a ne voli da uzmeš – uzmi mu za dišpet. Tako je govorila meni moja mater, a evo i ja ti govorim. U Vinovu Gornjem i kamen govori, priča na svakom koraku o onima što su se rodili ovdje, ostali i onima što su s kamena otišli. Ode ti je, sinko moj, uvijek sirotinja bila a na tu sirotinju nikad se niko nije sažalija. Eto i danas smo svi mi ode velika sirotinja. Nami je ode došla voda do grla, a nema nigdi vode nego u bunarin. A i tu vodu u našin bunarin, čatrnjama, nije nam dala niti jedna vlast, nego dragi Bog koji nas drži. I odnija đava onoga ko mi je da ovoliko godina, a onoliko pemzije od pokojnoga muža.”¹³¹

Neke su pučke pjesme satkane od mudroslovice:

*Obično se tako kaže,
koliko znadeš, toliko vridiš.
Što, ako je, ono drugo,
koliko imaš – toliko vridiš?!
Teško tebi sirotinjo,
bolje ti je, da ne živiš,
a da nema siromašnih
što bi onda svi bogati.
Tko će njima robovati?
Robovi su i bogati.
Robovi su svoje strasti,
misle kako imat više
ili kako doć do vlasti.*

¹³¹ Isto.

*Siromah je optimista,
većinom je dobre volje.
Ako mi je danas loše,
sutra će mi biti bolje.
Znaden, da me i smrt čeka
i moja će duša u Raj
to vjerujem, Krist je reka.
Duhom nismo siromašni
kako neki vole reći,
u tom smo se slabo snašli,
eto njima sve bogatstvo
sve imanje ovog svita,
uzimaju sve to sami,
a nas nitko i ne pita.
Bogati čuvara traže,
danju noću da ih čuva,
siromašnim to ne treba,
oni traže koru kruva.¹³²*

7.10. Bogatstvo

U svim pjesmama koje je baka napisala i koje su se pisale u to vrijeme, nije se marilo za tim da u pjesmama bude pregršt stilskih izražajnih sredstava i slika, već je važnost bila usmjerena na poruke koje su se željele prenijeti čitatelju. Upravo iz tog razloga pjesma „Bogatstvo“ opisuje razlike između siromašnih i bogatih te ujedno podsjeća na vječnu pravdu, s obzirom na to da se ona u Vinovu, a i u Zemlji općenito vrlo rijetko postiže. Baka pomoću ove pjesme želi prikazati kako novac ne treba uludo rasipati, već trošiti razumno i ciljano, neprestano pomažući potrebitima. Pjesma govori da se jedino skromnim i poštenim životom može steći ugled i poštovanje, ali i vječnost.

¹³² Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

*Kad bi 'tili bogataši
svaki u džep da se maši,
podiliti viška dija,
svit bi odma lipši bija;
nek ostave više sebi
i siromašni bili ne bi.
U svitu je puno jadni
goli, bosii, žedni, gladni.
Za bogate misle oni,
lako li je bogatim;
med i mluko teče njima.
Bogati će na to reći:
med i mluko mora teći;
imam banku i tvornice,
lipe kuće, vikendice,
mnogo žena, dosta dice
izvan bračne zajednice,
i od'jelo svaki boja,
suvremenog svjetskog kroja,
svake razne tilu rane
još da mi je imat stablo
na komu su zlatne grane.
Kadkad se i tom' nadam
cilim svitom da zavladam
ni duši mi nema kraja
od Boga ću za nju kupit
lipo misto usrid Raja.¹³³*

7.11. Priroda

Iako život na selu nije bio lak, postojali su dani i trenuci kad su se stanovnici sela prepuštali veselju, pjesmi i plesu. Kroz pjesmu „Priroda“ baka nas vraća u vrijeme kad se život

¹³³ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

činio jednostavnijim, kad se živjelo u skladu s prirodom i kad je postojao istinski duh zajedništva.

*Slana voda u dubokom moru,
čista ri'ka na svom izvoru.
'Tica piva u šumi na grani,
slobodna je nitko joj ne brani.
Zeko trči, uzdiga uši,
traži potok na velikoj suši.
A lisica hrani svoje mlade
i u selu piliće pokrade.
Vuk zavija u šumi duboko,
gavran grkće, gori na visoko,
jagnje trči uokolo,
traži majku, ne triba mu duda.
Kiša pada prirodna pojava,
sunce grije, zeleni se trava,
zima lipa još lipše proljeće,
u prirodi procvitalo cviće
zaplesale visibabe,
a zvončići zvonu,
lipše nam je u prirodi
nego na balkonu.¹³⁴*

7.12. Narodne igre

Svaki kraj gaji svoje izrazito prepoznatljive dječje igre, kao i igre za odrasle. Pri zajedničkim poslovima bilo je uvijek nadmetanja pa se znalo koji je momak najbrži kosac, najbolji orac, bacač kamena, koja je djevojka najbrža prelja, tkalja, vezilja, švelja, pletilja, tko će prvi „istjerati redak“ što bi značilo okopati red krumpira ili pak kapule i kupusa, ali ono što je bilo iznimno važno je tko će pobijediti u kojoj od narodnih igara.

¹³⁴ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

7.12.1. Dječje igre

„Dičije igre su se izvodile na ispaši kad su dica imala najviše vremena. Dica su se služila raznoraznim rekvizitima nađenim u prirodi ili izrađenim u kući kao kamenčići, drveni štapovi, krpene lopte, šibe itd. Sićan se da san ka curica čuvala male koze od dida Josipa, a mater me je učila i plesti i uz sve to volila san čuvat dicu od suside s kojima bi se čitave dane igrala. Igrala san se s lutkama koje mi je poklonila moja teta Manda za deseti rođendan. Nju san obožavala oblačit u tkanine koje san sa svojom materon izrađivala. Obožavala san se igrat žmirke, kako danas kažu igre skrivača ili kukala, koju smo često igrali po dvorištima kuća, guvnima i u blizini vijanjca. Skupili bi se obično oko nekog stabla pored kojeg je jedno dite žmirilo, a drugi bi se sakrivali dok bi žmirač govorio: „Ja polazin, ko se nije skriva, magarac je bija!” Neko bi se skriva u ormar ili sanduk, neko u špaker, a neko pod krevet. Kad bi pogodija, odlazija bi među skrivače, a onaj koga je otkrilo, nastavija bi traganje. Lipo mi je kad se sitin kako smo se svi zajedno družili i zabavljali jer smo, igrajući se, razvijali našu maštu, nadmetanja i socijalizaciju uopće. Danas je, nažalost, sve manje ovakvih igara i pomalo izumiru, a vi mladi tribate nastojat da se običaji i tradicija ne otmu zaboravu koji tare sve prid sobon.”¹³⁵

7.12.2. Igra prstenka, vitice, kajiša po redu

„Mlađarija se skupi i idu curi na silo. Posidaju onda počmu igrice pa prstenka, vitice, kajiša po redu. Prstena sakriješ u ruke. S ove strane tri s druge strane tri pa se rasporede. Vitica-kriješ prsten pa pogađaš u koga je. Ti si gospodar i mi ne znamo di si ti nju metija ako je neko pogodija reče koliko triba dobit šiba, unda dobije te kajiše, bilo je jako. Unda bi igrali kajiše; sidamo na okruga i ide kajiš, kad dođe red šibaš brajo sve po redu. Samo su muški igrali to. Bili bi stariji tute pa bi se smijali. Igraju se svakakve igre ko će jače klipače bit, lončića, bakara. Najviše je bilo kajiša. Cure bi se isto igrala. Cura bi stala i bila bi dužna donit vode. Sidile bi na vratin oko vučije, plele bi ili su joj bile u ruci igle ili prešice. Ona stoji uvik oko vrata. Sveže praće dvostruki konop metiš noge u prać okreneš se na rukon ideš, odozga ideš konap gori svezan ideš

¹³⁵ Kazala mi je 2017. godine moja baka Mara Mandarić.

na komin i tribaš punit u vatru, konap te zanese pa paneš. Nije to lako. On stoji konop tandiriče, zanese ga. Dikad bi otresli u čađu. Ko će dat cimenta, pa bi žene to izmele."

7.12.3. Tradicionalna igra kamena sa ramena

Kamena sa ramena je stara narodna igra koja se može igrati bilo gdje, a cilj igre bio je baciti kamen izbacivanjem iz ruke sa ramena. Za igru je bio potreban oveći kamen, s jednom blažom stranom da lakše sjedne u dlan bacača, te ravni teren na kojemu bi se povukla crta odakle su bacači bacali kamen. U igri su najčešće sudjelovali najjači muškarci dok su djevojke obično navijale i bile u publici dok bi sudac mjerio dužinu leta kamena. Mladi momci koristili su igru da bi se dokazali pred curama, a poznata je pjesma iz naroda koju bi bacači pjevali za vrijeme bacanja kamena, a glasila je ovako:

*Ima jedna stara igra u mom rodnom kraju,
zaboraviše je i oni šta je dobro znaju
kamena sa ramena igra se zvala,
igrala se igrala pa u zaborav pala,
tako je piva moj dida i ćaća,
kamenom se mirilo čija je ruka jača.¹³⁶*

7.13. Bikijada

Borba bikova ili bikijada je manifestacija nastala na tradiciji i kulturnim običajima Dalmatinske zagore, a održava već dvadeset i jednu godinu u Radošiću. Narod dolazi gledati najbolje bikove u regiji u odmjeravanju snaga među kojima je i znani vepar Marka Ivića iz Vinova Gornjeg odakle potječe moja baka Mara Mandarić. Bikijada se odražava u velikoj areni posljednje nedjelje u mjesecu svibnju. Baka je upravo u čast toj poznatoj manifestaciji napisala pjesmu Puž i bikijada:

*Tiha kiša proljetna
probudila puža,
otvorija kućicu*

¹³⁶ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

*i rogove pruža.
Baš se lipo osjećan
puno dana i miseci
da san lipo spava,
sad mi lipa i ukusna
ova rosna trava.
Napast ću se, pa na bikijadu,
pogledat ću tamo
što bikovi radu,
a možda bi mogao
pobijediti i ja,
ja sam imam četiri roga
svaki lik po dva
još kako su oštri,
da te Bog sačuva,
mogla bi se nabost'
najsitnija muva.
Znam, da će te reći:
„Vidi te budale!”
Ja ne mislim tako
to je malo šale.¹³⁷*

7.14. Boćanje ili igra balota

Boćanje je od davnina raširena igra u Dalmaciji i Zagori:

„Boćanje je zapravo igra preciznosti koje se igraju na zogu koji je okružen drvenim ili betonskim ogradama sa svih strana. Balote su izrađivali od drveta, plastike ili čak nekog metala, a igra je počinjala bacanjem bule sa jednom kraja zoga na drugi i ako bi se promašilo dva puta tad protivnički tim dobiva mogućnost bacati bulu. Tim koji bi najbolje bacio bulu imao je prednost u bacanju balote. Strana koja bi dobacila balotu najbliže buli dobija bod za svaku balotu koja je bliža od najbliže balote protivničkog

¹³⁷ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

tima. I danas mi je drago otić zaigrat balote na obližnju livadu gdje svake večeri oko sedam sati započne boćanje."¹³⁸

7.15. Naši sportaši

Pišući pjesme u tišini svoga doma, baka nije zaboravila na sportaše pa je i njima posvetila nekoliko stihova. Sport je izuzetno važna, neizostavna sastavnica društvenog života svake zajednice. Uz vrhunske rezultate koje postižu naši sportaši, baka je naglasila i razinu amaterskog sporta koja se zasniva na entuzijazmu i ljubavi. U pjesmi „Naši sportaši“ baka je posebno naglasila njihovu snagu, upornost i izdržljivost koju su pokazali na utakmicama, a nije im se zaboravila ni zahvaliti na svim postignućima:

*'Oće, mogu i znaju
za Hrvatsku svoju
sve od sebe daju.
Tako rade naši
ti športski prvaci,
malo nas je, vele:
ali smo junaci,
Amerika ptica
mi ko jedno perce
na njezinu krilu
uspjeli smo pobijediti
tu veliku silu.
Neka oni znaju
s nama nema šale,
potukli ih do nogu,
ušli u finale.
A rukomet našim,
iša je od ruke,
pobjediše protivnike
ni sa pola muke.
Donili su zlato*

¹³⁸ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

čak iz Portugala,
bravo naši momci,
veliko vam fala!
Skijašima dati
ni na jedan papir
to ne može stati,
Evo, sa dvi riči,
da zahvalim svima
koliko Vas sportaši
u Hrvatskoj ima.
Marljivi i hrabri,
uvijek u pokretu,
predstavljate našu
Hrvatsku u svijetu.¹³⁹

7.16. Antroponimi u Brštanovu

„U Brštanovu, a općenito i u cijeloj Kliškoj krajini, skoro je svatko imao nadimak. Tek sada shvaćam da su se nadimci davali s razlogom. Od najčešćih imena koja su prevladavala u tom kraju bila su: Manda, Iva, Pera, Jure, Ante, Jakov, Petar, Luca, Mate. Nadimci su se davali s obzirom odakle dolazi žena pa su tako moju pokojnu mamu Ivku zvali Kotarčuša jer je došla iz Vučevice, Kotaraca i udala se za Šolića – mog tatu Jakova. Tako su Bistrinicu zvali ženu koja je došla iz drugog komšiluka prezimena Bistrić, a Polušu ona koja bi došla iz Polića u Brštanovo.”¹⁴⁰

7.17. Takav je život

„Ajde moj sinko, ne znaju ove danas sebi ni kosu splest u pletenicu, nega daju puste novce vrizeru, a kamali bi kapulu joli luk splele u pletenicu ili šta bi mi rekli reštu.”¹⁴¹

¹³⁹ Josip Mandarić, rođ. 1946. u Vinovu Gornjem kazao mi je 2017. godine.

¹⁴⁰ Jure Šolić, rođen 1939. u Brštanovu kazao mi je 2017. godine.

¹⁴¹ Nada Šolić, rođ. Dragić, rođena 1942. u Svodni, BiH kazala mi je 2021. godine.

*Rođeni smo u veselju,
ali, i u plaču,
u životu gazimo
na pamuk i draču.
Ne bi htjeli za sobom
imat dobar glas,
ne bi htjeli volit
i da vole nas.
Često znamo biti
okrutni i drski
tad i sami sebi
postanemo mrski.
Kadkad smo blagi,
umiljati, dragi,
kad je sve u redu
kad smo dobre volje
tad bi reka', od čovika,
nema ništa bolje.
Mi smo tada spremni
i voliti i moliti,
zahvaliti, oprostiti,
baš bi bilo dobro
kad bi mogli takvi
ciloga vika ostat.
Nekad ćemo patit'
a kadkad uživat
na sve triba naviknut,
jer je takav život.¹⁴²*

¹⁴² Kazala mi je 2021. godine moja baka Mara Mandarić.

8. Rječnik

A

arambaša – vođa naoružane skupine

B

bikijada – borba bikova

brime – teret

brez – bez

buža – rupa

brajo – brat od milja

besida – riječ

bakrač – kotao od bakra za kuhanje na otvorenoj vatri

C

cura – djevojka

Č

čelica – pčelica

čatrnja – bunar

čeljade – ukućanin

Ć

ćerka – kćerka

D

doktur – liječnik

drug – prijatelj

dišpet – prkos, inat

dika – ponos

dikad – ponekad, nekad

doditi – dolaziti

F

friško – svježe

frajer – zgodan momak

G

gumno – popločani ili betonirani dio zemlje u obliku kruga na kojem se izvodila vršidba

gnjaviti – dosađivati

I

ilo – jelo

K

komaštre – lanac o kojem visi lonac nad kominom

kudilja – štap sa brkljama koji drži vunu kod pređenja

klipača – pogrđni naziv za ženu

komšiluk – susjedstvo

L

lola – momak, dragan

lik – lijek

lašnje – lakše

M

manjkati – nedostajati, faliti

muva – muha

mećati/metiti – stavljati

N

nami – nama

nevista – nevjesta

namečiti se – naviknuti se na nešto dobro

nauditi – naštetiti

O

ošuljati – oglođati, pojesti sve

otrati – odvesti

P

pemzija – penzija

parip – konj dobre kondicije

poškropiti – poštrapati, poprskati

praće – uže na samaru kojim se obuhvaća tovar i na kojem se drži noga kad se jaše

R

rika – rijeka

remeta – zvonar u crkvi

rašeljka – listopadno drvo iz porodice ruža

S

stid – sram

Š

škura – kapak na prozoru

špaker – pećnica

šilježe – jednogodišnje jagnje

T

tica – ptica

trliš – stara roba, radno odijelo

tovar – magarac

treviti – sresti, naletjeti na nekoga

tranzistor – prijenosni otpornik

tandiricati – micati se, plesati

U

uprtiti – uputiti

umac – uzvišenje kameno ili od zemlje, humac

V

vele – puno

vijanjac – izvor blizu crkve sv. Marka u Vinovu Gornjem

vršaj – guvno napunjeno snopovima žita za vršidbu

vik - vijek

vratar – fratar, svećenik

vlaj – stanovnik zaleđa

Z

znadem (gl. znati) – znam

zavit – zavjet u crkvi

zalogajnuti – pregristi, pojesti

zog – uređen teren za bućanje

9. Zaključak

Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Ni u čemu se tako jasno ne ogleda duša i ljepota nekoga naroda, kao što u njegovim običajima, koji potvrđuju njegovu nacionalnu svijest i omogućuju mu napredak u budućnosti. Najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnuvši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti. Kroz ovaj diplomski rad koji donosi bogati prikaz običaja s područja Dalmatinske zagore te BiH, možemo vidjeti koliko je uistinu bogata hrvatska, ali ujedno i bosanska usmena književnost.

Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Dalmatinska zagora prostor je u kojemu je iznimno dobro očuvana povijesna, ali i kulturna baština. To je prostor koji obiluje običajima, ophodima i svetkovinama u kojima su duboko usađena stoljeća tradicije. Presudnim povijesnim trenucima danas svjedoče brojne kamene utvrde i arheološka nalazišta diljem zaleđa, a tradicionalni običaji pažljivo se njeguju već generacijama. Samo u Zagori još možete vidjeti Vijanjac na kojemu su pogubljeni Nakića svatovi, čuti najstariju vrstu pjevanja u Hrvatskoj – ojkanje, prisustvovati tradicionalnim igrama kao što su kamena s ramena i boćanje. Obredi koji su se održavali na ovim područjima, pratili su najveće hrvatske blagdane. Većina tih ophoda odvijala se za vrijeme adventa, božićnih i novogodišnjih blagdana, za vrijeme poklada, Uskrsa i na dan svetoga Marka, svetoga Ivana i svetoga Jurja. Kako je prvotna uloga tih blagdana bila da zabave narod, postojale su i mnoge druge – svi ti obredi imali su apotropejski i panspermijski karakter.

Naime, višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Dovoljno je samo zaviriti u škrinju prošlosti da spoznamo neizmjernu vrijednost koju hrvatski narod posjeduje, a tradicija, običaji i svjetonazori naših baka i djedova trebaju biti putokazi mladim generacijama te da volimo njihovu priprostu seosku dušu iz koje su iznjedrili kao dragulj koji blista u neverama života. Kao što nijedan narod nije bez običaja, tako nije niti naš. Bitno je da negujemo svoje tradicijske običaje, da ostanemo vjerni svome rodnom kraju te da ih ne zaboravljamo već da im osiguramo daljnje postojanje kao nepresušno vrelo mudrosti na kojemu će se nadahnjivati i usmjeravati svoja životna kormila i njegov smisao.

Izvori

Popis kazivača

Nada Šolić, rođ. Dragić 1942. godine u Svodni, BiH.

Jure Šolić, rođ. 1939. godine u Brštanovu.

Josip Mandarić, rođ. 1946. godine u Vinovu Gornjem.

Mara Mandarić, rođ. Gotovac 1942. godine u Vinovu Gornjem.

Literatura

1. Asturić, Marina, *Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
2. Babić, Marko. Šutnja Velike subote. Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija 53 (1). Split, 2013. 80-91.
3. Badurina, Anđelko. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 1990.
4. Barač, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini širokobriježškoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, 10/2, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 375.-385.
5. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
6. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004.
7. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
8. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
9. Dragić, Helena. *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. Croatica et Slavica Iadertina, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
10. Dragić, Marko. *Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Ethnologica Dalmatica 27 (1). Etnografski muzej Split, 2020., str. 37.-84.

11. Dragić, Marko, Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj baštini. *Crkva u svijetu* 54 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2019. 59-81.
12. Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
13. Dragić, Marko, Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini, *Ethnologica Dalmatica* 25 (1), Etnografski muzej Split, 2018. 37. – 66.
14. Marko Dragić, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.
15. Dragić, Marko. *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 655-689.
16. Dragić, Marko. *Sveti Marko evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* 14 (2), Zagreb, 2016. 259-281.
17. Dragić, Marko. *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.*
18. Dragić, Marko. *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.*
19. Dragić, Marko. *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata, Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015., 141-163.*
20. Dragić, Marko. *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 50 (2), Split, 2015, str. 303-323.*
21. Dragić, Marko. *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata, Ethnologica Dalmatica, 22 (1), Etnografski muzej, Split, 2015., 5-42.*
22. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, 149-179.*
23. Dragić, Marko. *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata, Croatica et Slavica Iadertina, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.*

24. Dragić, Marko. Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini, *Obnovljeni život*, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417-426.
25. Dragić, Marko. Velike poklade u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
26. Dragić, Marko. Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, Split, 2012., str. 43.-62.
27. Dragić, Marko. Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine, *Stolačko kulturno proljeće*, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.
28. Dragić, Marko, Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu, *Godišnjak Titius*, 3 (3), Filozofski fakultet u Splitu, 2010., str. 123-174.
29. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.
30. Dragić, Marko. Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 44 (3), Split, 2009., str. 205.-228.
31. Dragić, Marko. Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
32. Dragić, Marko. Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji, *Crkva u svijetu* 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
33. Dragić, Marko. Usmenoknjiževni minijturni oblici: zagonetke. *Bosna franciscana* 22. Franjevačka teologija. Sarajevo, 2005, 231-238.
34. Dragić, Marko, Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji *Školski vjesnik*, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.
35. Jurilj, Zorica, Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018. 5-35.
36. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
37. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb 1996.
38. Kelava, Josipa. Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru. 2018. 157-171.

39. Kutleša, fra Silvestar Život i običaji u Imočkoj krajini, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
40. Kelava, Josipa. Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja. *Ethnologica Dalmatica*, 24 (1). Split: Etnografski muzej, 2017. 5-21.
41. Kelava, Josipa. Advent u tradicijskoj kulturi posušškoga kraja, Motrišta, 92. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2016. 62-72.
42. Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
43. Rihtman-Auguštin, Dunja Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi, Golden marketing, Zagreb 1995.
44. Tomašević, fra Luka Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću) Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000.
45. Vojinović Traživuk, Branka, Jedan etnološki pogled na Božić, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 2019, 1-23.

TRADICIJSKA DUHOVNOST U BRŠTANOVU I GORNJEM VINOVI

U ovome radu interpretirani su svjetovni i vjerski običaji, život i religijski obredi koji su se odvijali u srcu Dalmatinske zagore – u Brštanovu i u Gornjem Vinovu. Na početku rada govori se o životu stanovnika Zagore, tradicionalnim igrama koje su se odvijale na tim područjima, nadijevanju imena i nadimaka, potom se skroz zanimljive dvostihove ojkalice i gangi ukazuje na bogatu tradicijsku kulturu toga područja. Nakon toga, u radu se na svojevrsan način govori o predajama, običajima i ophodima vezanima uz blagdane, a sami kraj rada upotpunjen je molitvama i usmenoknjiževnim strukturama tih kulturno bogatih mjestašaca. Opisani tradicijski obredi najčešće nose panspermijski i apotropejski karakter te ujedno predstavljaju neizostavan dio života svih stanovnika Dalmatinske zagore. Primjeri koji su potkrijepljivali zapise kazivača sadrže iznimno veliko tradicionalno, etnološko i lingvističko blago. Običaji koji su zapisani u ovome radu godinama su čuvani i prenošeni s koljena na koljeno, a na nama ostaje da ih i dalje nastavimo njegovati i prenositi jer jedino tako možemo sačuvati vlastiti nacionalni identitet.

Ključne riječi: Dalmatinska zagora, kulturna baština, religijski obredi, apotropejski karakter, usmenoknjiževne strukture.

Summary

TRADITIONAL SPIRITUALITY IN BRŠTANOVO AND GORNJE VINOVO

In the paper are interpreted secular and religious customs and rituals, life and religious ceremonies that took place in the heart of Dalmatian hinterland: in Brštanovo and Gornje Vinovo. At the beginning of the thesis, the accent is on the life of the inhabitants of Zagora, traditional games that took place in these areas, naming and nicknames, then through interesting couplet of ojkalica and ganga, the thesis shows the rich traditional culture of the area. After that, the paper shows in a unique way traditions, customs and ceremonies related to the legends, and the end of the work is completed by prayers and oral literary structures of these culturally rich towns. The described traditional rituals most often have a panspermic and apotropaic character and at the same time represent an indispensable part of the life of all the inhabitants of the Dalmatian hinterland. Examples that substantiating informant's records have a significant traditional, ethnological and linguistic wealth. Customs that are written in this paper are preserved and transmitted from generation to generation for years, and it is up to us to continue to nurture and transmit them, because only in this way we can preserve our own national identity.

Key words: Dalmatian Hinterland, cultural heritage, religious ceremonies, apotropaic character, oral literary forms.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ANA MANDARIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice HRVATSKOG ITALIJANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 12.07.2021.

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
 repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: ANA MANDARIĆ
 Naslov rada: TRADICIJSKA DUHOVNOST U BRŠTANOVU I GORNJEM VINOVOU
 Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI
 Znanstveno polje: FILOLOGIJA
 Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada:

MARKO DRAGIĆ, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

NIKOLA SUNARA, dr. sc. i BORIS ŠKVARC, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)
 U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: SPLIT, 12.07.2021.

Potpis studenta/studentice:

Mandarić